

Przegląd

nr 17
PL

zima 2013

Obszarów Wiejskich UE

Publikacja Europejskiej Sieci na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich

Rolnictwo
rodzinne

Sfinansowała

Redaktor naczelny: Rob Peters, kierownik działu Sieć Europejska i Monitorowanie Polityki Rozwoju Obszarów Wiejskich w Dyrekcji Generalnej ds. Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich Komisji Europejskiej.

Autorzy i podmioty zaangażowane w powstanie publikacji: Derek McGlynn, Florence Buchholzer, Vanessa Cooper, Stephen Gardner, Tim Hudson, Eamon O'Hara, Mahamadou Ouedraogo, Alex Papakonstantinou, Mark Redman, Jules Seitz, Ken Thompson, Dieter Wagner, Sarah Watson, Antonella Zona.

Prawa autorskie do zdjęć: CEJA, COPA-COGECA, punkty kontaktowe ENRD, Unia Europejska, Tim Hudson, Ludwig Matthias, Peasant Evolution Producers Cooperative, ROPPA, Richard Wright, 123rf – Luk Gojda, 123rf – Jack Malipan, 123rf – Carlos Mora, 123rf – Nicholas Han, 123rf – Oleg Znamenskiy.

Zdjęcia na okładce: Unia Europejska.

Zapraszamy do zaprenumerowania publikacji ENRD pod następującym adresem:
https://webgate.ec.europa.eu/myenrd/myenrd/en/registration_en.cfm

Na stronie internetowej EU Bookshop można również zamówić jeden bezpłatny wydrukowany egzemplarz:
<http://bookshop.europa.eu>

Treść publikacji „Przegląd Obszarów Wiejskich UE” nie zawsze odzwierciedla poglądy instytucji Unii Europejskiej.

„Przegląd Obszarów Wiejskich UE” publikowany jest w sześciu językach urzędowych (angielskim, niemieckim, francuskim, hiszpańskim, włoskim i polskim) i jest dostępny w wersji elektronicznej na stronie internetowej ENRD.

Rękopis złożono w listopadzie 2013 r. Oryginalną wersję publikacji stanowi wersja w języku angielskim.

© Unia Europejska, 2013
 Powielanie dozwolone pod warunkiem podania źródła.

Dodatkowe informacje dotyczące Unii Europejskiej znaleźć można pod adresem:
<http://europa.eu>

Printed in Italy

Wydrukowano na papierze z recyklingu, wyróżnionym odznaką ekologiczną UE dla papieru graficznego (<http://ec.europa.eu/ecolabel/>).

Tekst niniejszej publikacji służy jedynie do celów informacyjnych i nie jest prawnie wiążący.

Spis treści

	Słowo wstępne	1
	Wprowadzenie do rolnictwa rodzinnego w Europie	3
	Rodzinne gospodarstwa rolne w kontekście ogólnoświatowym	11
	Rolnictwo rodzinne w krajach najslabiej rozwiniętych – Afryka Subsaharyjska w centrum uwagi	14

Cechy rolnictwa rodzinnego:

	Innowacje w rodzinnych gospodarstwach rolnych	16
	Elastyczny model gospodarczy	20
	Wiedza o środowisku	24
	Zachęcanie następnego pokolenia	29
	Pomocna dłoń – Rola spółdzielni na całym świecie	32

Słowo wstępne

Pojęcie rolnictwa rodzinnego zyskuje obecnie olbrzymie znaczenie polityczne na wysokim szczeblu...

Organizacja Narodów Zjednoczonych ogłosiła rok 2014 Międzynarodowym Rokiem Rolnictwa Rodzinnego¹, którego głównym celem jest wspieranie, rozwijanie i wzmacnianie wszystkich rodzajów rolnictwa ukierunkowanego na rodziny – od ogrodnictwa i chowu zwierząt gospodarskich po rybołówstwo i leśnictwo – jako modelu wartościowego pod względem społecznym, rentownego pod względem ekonomicznym i zrównoważonego pod względem środowiskowym.

W Europie Komisja Europejska rozpoczęła swój wkład w tę ogólnoświatową inicjatywę, organizując konferencję na temat *Rolnictwo rodzinne: dialog na rzecz bardziej zrównoważonego i przężnego rolnictwa w Europie i na świecie*², która odbyła się w Brukseli 29 listopada 2013 r.

Wartość dodaną modelu rolnictwa rodzinnego podkreślono na nieformalnym posiedzeniu unijnych ministrów rolnictwa zorganizowanym przez litewską prezydentkę w Radzie UE we wrześniu 2013 r. Podczas tego posiedzenia Vigilius Jukna, litewski minister rolnictwa, zauważył, że „rodzinne gospodarstwa rolne odgrywają istotną rolę w realizacji celów wspólnej polityki rolnej i zapewnianiu istnienia zrównoważonego sektora rolnego w UE”³.

W niniejszym wydaniu „Przeglądu Obszarów Wiejskich UE” przyglądamy się modelowi rolnictwa rodzinnego w kontekście europejskiej polityki rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich, biorąc również pod uwagę aspekty międzynarodowe i określając przy okazji pewne istotne przykłady wkładu tego modelu w inteligentny, trwały wzrost gospodarczy sprzyjający włączeniu społecznemu.

1 <http://www.fao.org/family-farming-2014/en/>

2 http://ec.europa.eu/agriculture/events/family-farming-conference-2013_en.htm

3 <http://www.eu2013.lt/en/news/pressreleases/family-farmingcompetitive-and-sustainable-european-model-of-agriculture-sector>

Rolnictwo rodzinne jest fundamentem, na którym rolnictwo w Europie rozwijało się na przestrzeni wieków. Od początków Unii Europejskiej rolnictwo znajdowało się w centrum silnych i ambitnych ram polityki. Pod względem rozwoju obszarów wiejskich reforma WPR oferuje w ramach 2. filara wiele istotnych możliwości gospodarstwom rolnym prowadzonym przez rodziny, takie jak wsparcie na rzecz usług doradczych dla gospodarstw oraz środki wspierające różnicowanie działalności gospodarstw rolnych, restrukturyzację, modernizację, szkolenie i transfer wiedzy.

Chociaż rolnictwo rodzinne pozostaje zdecydowanie najpopularniejszym modelem działalności rolniczej w Europie, trudno jest podać jego kompleksową definicję. Stąd różnym rolnikom można zadać pytanie: „Czym jest rodzinne gospodarstwo rolne?” i otrzymać sto różnych odpowiedzi, które odzwierciedlają rozległość i zakres działalności rodzinnych gospodarstw rolnych w Europie i na całym świecie.

Ogromną większość wszystkich gospodarstw rolnych w UE (97%) można zaliczyć do rodzinnych gospodarstw rolnych. Zajmują one około 69% powierzchni użytków rolnych w UE, a ich średnia wielkość wynosi 10 ha, natomiast korporacyjne gospodarstwa rolne są średnio 15 razy większe (152 ha). Chociaż rodzinne gospodarstwa rolne mogą być równoznaczne z prowadzeniem działalności rolniczej na małą skalę, model rodzinny istnieje również w 60% gospodarstw należących do klasy gospodarstw rolnych o największej powierzchni (co najmniej 100 ha) w UE.

Niezależnie od wielkości gospodarstwa rolnego, jego produkcji i stosowanych metod produkcji rolnictwo rodzinne wyraźnie wykazuje pewne specyficzne cechy związane z lokalizacją, potrzebami i priorytetami oraz z historycznymi i kulturowymi okolicznościami prowadzenia działalności rolniczej, które powinny być zachowane i promowane.

Jako że rodzinne gospodarstwa rolne – wszystkich rozmiarów – dążą do przetrwania i rozwijania się w kontekście globalizacji i zmieniającego

się świata, w niniejszym numerze „Przeglądu” zaprezentowano różnorodność nierozzerwalnie związaną z tym modelem i charakterystyczne cechy gospodarstw rolnych prowadzonych przez rodziny oraz określono najważniejsze wyzwania i możliwości. W szczególności skupiono się na stałych wyzwaniach w zakresie zarządzania, które są silnie związane z takimi gospodarstwami, w tym na: potrzebie modernizacji gospodarstwa i wprowadzania w nim innowacji, świadczeniu usług w zakresie ochrony środowiska, przygotowywaniu się do przejścia gospodarstwa i zachęcaniu przyszłych pokoleń do włączania się w pracę w gospodarstwie oraz na rozwijaniu elastyczności gospodarczej przez różnicowanie działalności gospodarstwa i prowadzenie wielu rodzajów działalności. Ponadto przeanalizowano rolę spółdzielni i ich potencjał dla rodzinnych gospodarstw rolnych.

Rodzinne gospodarstwa rolne są również niezbędne dla utrzymania żywotności obszarów wiejskich i gospodarki wiejskiej w Europie (i poza nią). Potencjał elastyczności jest zakorzeniony w sektorze rolnictwa rodzinnego, co jest faktem dobrze rokującym, jeśli chodzi o zaspokojenie dzisiejszych wymogów dotyczących bezpieczeństwa żywnościowego oraz promowania inteligentnego, trwałego wzrostu gospodarczego sprzyjającego włączeniu społecznemu na obszarach wiejskich.

Wprowadzenie do rolnictwa rodzinnego w Europie

Rolnictwo rodzinne to coś więcej niż zawód – to sposób życia. Twierdzenie to zamieszczono na stronie internetowej litewskiej prezydencji Rady Unii Europejskiej⁴ przy okazji posiedzenia, które odbyło się w Wilnie we wrześniu 2013 r., w trakcie którego ministrowie rolnictwa państw członkowskich, a także członkowie Komisji Europejskiej, Parlamentu Europejskiego oraz przedstawiciele organizacji pozarządowych dyskutowali na temat przyszłości rolnictwa rodzinnego. Nie ma chyba lepszego wyjaśnienia, dlaczego rolnictwo rodzinne ma tak wiele różnych znaczeń dla różnych osób. Biorąc to pod uwagę, w niniejszym artykule uwydatniono pewne najpowszechniej występujące cechy rolnictwa rodzinnego praktykowanego obecnie w Europie i innych częściach świata.

Rolnictwo rodzinne, będąc najczęściej występującym modelem działalności rolniczej, przez stulecia zapewniało rozwój europejskiego sektora rolnictwa. Obecne ambitne ramy polityki Unii Europejskiej zostały opracowane w taki sposób, aby uwzględnić różne modele rolnictwa istniejące w Europie, w tym różne rodzaje rolnictwa rodzinnego. Skupiono się w nich na zapewnieniu

wyraźnej odpowiedzi na wymogi obywateli w odniesieniu do bezpieczeństwa żywnościowego i na zaspokajaniu stale rosnących oczekiwań co do bezpieczeństwa, jakości, wartości, pochodzenia i różnorodności żywności. Jednocześnie wspólna polityka rolna (WPR) pomogła zachować wiejski styl życia i wniosła istotny wkład w rozwój gospodarczy i społeczny obszarów wiejskich.

4 Zob. <http://www.eu2013.lt/en/news/features/family-farming-is-a-lifestyle-not-a-profession>.

Niektóre cechy rolnictwa rodzinnego

Nie istnieje znormalizowane pojęcie, które by dokładnie opisywało rolnictwo rodzinne. Biorąc pod uwagę fakt, że 97% wszystkich gospodarstw rolnych w UE jest własnością pojedynczych osób fizycznych⁵, większość rolników prawdopodobnie powiedziałaby zainteresowanym, że nadal posiadają grunty, które wcześniej uprawiali ich rodzice i dziadkowie, gospodarują na nich i starają się robić to w taki sposób, aby zachować tradycje i wartości kulturowe. Tacy rolnicy i ich rodziny zazwyczaj wykonują większość prac w gospodarstwie rolnym, czerpią większość dochodu z rolnictwa i mieszkają w samym gospodarstwie lub w jego pobliżu.

Rodzinne gospodarstwa rolne zajmują około 69% powierzchni użytków rolnych w Unii, a ich średnia wielkość wynosi 10 ha, natomiast korporacyjne gospodarstwa rolne są średnio 15 razy większe (152 ha). Jak można było się spodziewać, jest to również odzwierciedlone w powszechnym przekonaniu, że w rodzinnych gospodarstwach rolnych często prowadzi się działalność na małą skalę. Prawdą jest jednak również to, że w UE rodzinne gospodarstwa rolne dominują pod względem liczby w klasie największych gospodarstw, tj. o powierzchni 100 ha i większej, przy czym

60% tych największych gospodarstw nadal jest w posiadaniu rodzin.

Rodzinne gospodarstwa rolne wykazują również znaczną rozpiętość pod względem różnorodności działalności, w którą są zaangażowane, różnych zasobów, od których są zależne, a także stopnia ich integracji rynkowej, konkurencyjności i liczebności siły roboczej wykorzystywanej do prowadzenia gospodarstwa.

Konkurencyjność

W dzisiejszej globalnej gospodarce rynek produktów rolnych stał się bardzo konkurencyjny. W przypadku określonych produktów rolnych sytuacja ta obróciła się w znaczną przewagę konkurencyjną. Przykładem mogą tu być znane duże rodzinne winnice w regionach Szampanii lub Bordeaux (Francja), które sprzedają swoje wina na całym świecie, a zatem nie potrzebują wsparcia w ramach EFRROW. Jednakże takie otwarte otoczenie biznesu może być szkodliwe dla interesów małych i średnich rodzinnych gospodarstw rolnych funkcjonujących w mniej korzystnych warunkach. Takie czynniki, jak oddalenie, ograniczony dostęp do rynku, niski poziom produkcji i słabo rozwinięte lokalne marki, mogą stanowić wyzwanie dla konkurencyjności tych gospodarstw lub ją ograniczać.

Wsparcie w ramach WPR na rzecz rodzinnych gospodarstw rolnych w kwestiach związanych z lokalizacją, wspólnymi potrzebami i priorytetami oraz aspektami historycznymi i kulturowymi ma zostać zwiększone w okresie programowania 2014–2020 poprzez redystrybucję pomocy bezpośredniej oraz należyte uwzględnienie mniejszych rodzinnych gospodarstw rolnych, ich produkcji i metod produkcji.

Innowacyjne rolnictwo

Rodzinne gospodarstwa rolne często przejawiają większą elastyczność niż gospodarstwa korporacyjne, wykazując wolę i chęć dostosowywania tradycyjnej działalności do panujących warunków zewnętrznych, na przykład przez skupienie się na produkcji żywności wysokiej jakości, udział w krótkich łańcuchach dostaw lub angażowanie się w prowadzenie wielu rodzajów działalności (mieszana działalność rolnicza i nierolnicza), a także zróżnicowanie działalności rolniczej.

Jako przykład można wziąć rolników z sektora mleczarskiego, którzy muszą zmagać się z presją spowodowaną malejącymi cenami rynkowymi. W tym przypadku wsparcie z EFRROW przyznane w ramach WPR pomaga rodzinnym gospodarstwom rolnym poprawić nie tylko świeżość i smak ich tradycyjnych produktów, lecz także ich wartość odżywczą i bezpieczeństwo, a tym samym znacznie poprawia ich potencjalną zbywalność.

⁵ Dodatkowe źródło wykorzystanych w tym artykule danych statystycznych i informacji o tendencjach: „Structure and dynamics of EU farms: changes, trends and policy relevance” opiera się na informacjach zawartych w bazie danych Eurofarm Eurostatu pochodzących z badań struktury gospodarstw rolnych i ze spisu rolnego (2010).

Młody rolnik z gospodarstwa rodzinnego produkuje kozi ser wysokiej jakości⁶

Idálio Ramos Martins, młody rolnik z portugalskiego Algarve, hoduje kozy i produkuje z ich mleka ser, wykorzystując tradycyjne techniki produkcji. Dążąc do utrzymania rodzinnego przedsiębiorstwa, z powodzeniem zwiększył zdolność produkcyjną i lepiej spełnia wymogi obecnych norm higienicznych i sanitarnych. Wykorzystuje nowoczesne rozwiązania technologiczne do dojenia i przetwarzania mleka i produkuje obecnie wysokiej jakości kozi ser zgodnie z surowymi normami w zakresie higieny i bezpieczeństwa. Dzięki zwiększeniu zdolności produkcyjnej gospodarstwo rodzinne poprawiło rentowność i obecnie przetwarza mleko również od innych hodowców kóz z okolicy. Inwestycja w wysokości 25 000 euro, z czego 50% zapewnił EFRROW, pomogła młodemu rolnikowi z regionu o trudnych warunkach gospodarczych utrzymać tradycyjną produkcję koziego sera i poprawić perspektywy gospodarstwa.

© Komisja Europejska

Zreformowana WPR jest gotowa wspierać innowacje niezależnie od tego, czy są wprowadzane przez osoby fizyczne, organizacje sektora publicznego czy przedsiębiorstwa. Komisja Europejska zaproponowała pakiet innowacji dla sektora rolno-spożywczego, obejmujący projekt przyszłego rozporządzenia w sprawie EFRROW⁷, inicjatywę przewodnią „Unia Innowacji”⁸ w ramach strategii „Europa 2020”, program „Horyzont 2020”⁹ oraz europejskie partnerstwo innowacyjne na rzecz wydajnego i zrównoważonego rolnictwa¹⁰. To połączenie środków z zakresu polityki ma zachęcić naukowców, rolników, doradców i inne zainteresowane strony z sektora rolnego do aktywniejszej współpracy. Komisja Europejska ma szczególnie nadzieję, że bardziej bezpośrednia i systematyczna wymiana

informacji między sektorem rolnictwa a środowiskiem naukowym przyspieszy transfer technologii i innowacji.

Najciekawsze jest to, że w interaktywnym modelu innowacji w ramach europejskiego partnerstwa innowacyjnego stosowane będzie podejście oddolne – przez łączenie rolników, doradców, badaczy, przedsiębiorstw, organizacji pozarządowych i innych podmiotów w grupy operacyjne. Otrzymując wsparcie z różnych unijnych źródeł finansowania, grupy te mogą zapewnić nowe podejście do tego zagadnienia i ułatwić szybsze przekształcanie pomysłów i wiedzy w nowe rozwiązania technologiczne, nietechnologiczne, organizacyjne lub społeczne, aby osiągnąć lepsze, wydajne i zrównoważone rolnictwo.

Podejście lokalne – krótkie łańcuchy dostaw

Zmniejszenie liczby przedsiębiorstw uczestniczących w łańcuchu dostaw pomiędzy rolnikiem wytwarzającym produkty rolnicze a klientem końcowym może znacznie zwiększyć rentowność gospodarstwa rolnego. Mniejsza liczba przedsiębiorstw zaangażowanych w przetwarzanie lub sprzedaż detaliczną oznacza też niższe koszty transportu i magazynowania. Lokalne łańcuchy dostaw żywności ułatwiają także klientom zlokalizowanie pochodzenia ich zakupów – klienci często są skłonni zapłacić więcej za świeższe i zdrowsze produkty. Dzięki polepszeniu relacji pomiędzy konsumentami a lokalnymi rolnikami takie łańcuchy dostaw promują lokalne przedsiębiorstwa rodzinne i wzmacniają tożsamość regionów.

6 Źródło: ENRD, baza danych projektów PROW, http://enrd.ec.europa.eu/policy-in-action/rdp_view/pl/view_projects_pl.cfm?action=detail&backfuse=jsview&postcard_id=7340.

7 Zob. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0627:REV2:PL:PDF>.

8 Zob. http://ec.europa.eu/research/innovation-union/index_en.cfm?pg=key.

9 Zob. <http://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/>.

10 Zob. <http://ec.europa.eu/agriculture/eip/>.

Krótki łańcuch dostaw przynosi korzyści lokalnym producentom żywności¹¹

© Punkt kontaktowy ENRD

W węgierskim rodzinnym gospodarstwie rolnym w regionie Borsod-Abaúj-Zemplén uprawia się i sprzedaje lokalne odmiany owoców, a także organizuje się atrakcje turystyczne, które przyciągają coraz więcej turystów. Aby wzmocnić ogólną

rentowność rodzinnego przedsiębiorstwa, działalność gospodarstwa poszerzono o produkty owocowe o wartości dodanej. Finansowanie w ramach EFRROW w wysokości 43 100 euro i finansowanie krajowe

w kwocie 13 600 euro pomogło częściowo zrekompensować wynoszący 70 800 euro całkowity koszt zakupu nowoczesnego sprzętu do przetwarzania owoców, zgodnego z unijnymi normami w zakresie jakości żywności. Dzięki przetwarzaniu wielu różnych owoców (w tym moreli, jeżyn i tarniny) gospodarstwo oferuje obecnie – poprzez lokalną sieć turystyczną – niszowe i rzemieślnicze produkty z owoców, takie jak: marmolady, syropy i sery owocowe. Przetwórnia owoców wniosła nowy impuls do krótkiego lokalnego łańcucha dostaw owoców wysokiej jakości, co zwiększyło wartość lokalnych produktów rolnych i poprawiło stabilność gospodarczą zarówno rodzinnego przedsiębiorstwa beneficjenta, jak i innych okolicznych rolników uprawiających owoce.

Organizacja łańcuchów dostaw żywności jest zatem wyraźnie wymienionym priorytetem w polityce rozwoju obszarów wiejskich na lata 2014–2020¹². Celem zaproponowanych środków finansowanych w ramach EFRROW jest wspomaganie rolników w sprzedaży ich produktów bezpośrednio konsumentom¹³ lub przynajmniej zaangażowanie ich w krótkie łańcuchy dostaw, a także lepsza integracja rodzinnych gospodarstw rolnych z kanałami dystrybucji poprzez zapewnienie wsparcia dla systemów jakości¹⁴, dodawanie wartości do produktów rolnych, promocję na rynkach lokalnych i krótkie cykle dostaw, grupy producentów oraz organizacje

międzybranżowe¹⁵. Ponadto w ramach podejścia LEADER lokalne grupy działania nadal będą otrzymywać pomoc, której potrzebują do wspierania innowacyjnych i eksperymentalnych rodzajów podejścia do stymulowania sprzedaży bezpośredniej i rozwoju lokalnych rynków żywnościowych, co przewidziano jako część lokalnej strategii rozwoju.

Elastyczność gospodarcza

Celem produkcji mieszanej i zróżnicowania działalności jest maksymalizacja potencjalnego wykorzystania środków trwałych gospodarstwa rolnego,

aby poprawić produkcję, efektywność i rentowność. Możliwości zwiększenia dochodów rodzinnego gospodarstwa rolnego mogą również wynikać z doświadczenia zawodowego, rodzinnego i życiowego.

Poza motywacją gospodarczą do osiągnięcia lub zwiększenia rentowności rodzinnych gospodarstw przyczyniają się również czynniki społeczne, kulturowe i ekologiczne, które są nierozdzielnie związane z wartością dodaną modelu rolnictwa rodzinnego.

Różnicowanie działalności w kierunku szkolenia studentów nauk rolniczych¹⁶

Gospodarstwo rolne Coorevin Farm w hrabstwie Tipperary w Irlandii jest średniej wielkości rodzinnym gospodarstwem hodowlanym prowadzącym intensywną produkcję na obszarze ponad 50 ha. Pdraig Moran i jego rodzina chcieli zwiększyć swoje dochody z hodowli krów mamek i owiec maciorek przez różnicowanie działalności w kierunku działalności pozarolniczej. Pomysł na działalność, który dotyczy głównie zwiedzania gospodarstwa i zapewniania doświadczeń edukacyjnych studentom oraz innym zainteresowanym osobom i grupom, powstał, gdy Pdraig Moran od czasu do czasu dzielił się swym doświadczeniem z własnymi synami i innymi studentami nauk rolniczych. Poczyniono wstępne inwestycje w wysokości 33 000 euro (na salę lekcyjną i wyposażenie

kuchni, tak aby warsztaty mogły odbywać się przez cały rok, a także na potrzeby sesji dziennych i wieczornych), z czego 6600 euro stanowiło wsparcie z EFRROW, a 2200 euro wsparcie z funduszy krajowych. Doświadczenie rolnicze Pdraiga pozwala mu oferować studentom i dorosłym na poziomie zaawansowanym praktyczną wiedzę, zaspokajając potrzebę, która nie była odpowiednio uwzględniona w istniejącym programie nauczania w zakresie nauk rolniczych. Zwiedzanie gospodarstwa dostosowane jest do określonych potrzeb każdej grupy. Odkąd Pdraig rozpoczął nową działalność w Coorevin Farm, dodatkowy przychód stał się ważną częścią dochodów rodziny.

11 Źródło: ENRD, baza danych projektów PROW, http://enrd.ec.europa.eu/policy-in-action/rdp_view/pl/view_projects_pl.cfm?action=detail&backfuse=jsview&postcard_id=6840.
 12 Zob. art. 5 pkt 3 lit. a) projektu rozporządzenia w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW).
 13 Na przykład wsparcie na budowę sklepu na terenie gospodarstwa rolnego na potrzeby sprzedaży produktów rolnych lub na budowę w gospodarstwie kwater dla turystów na potrzeby serwowania posiłków przyrządzonych z własnych produktów (art. 18 i 20b projektu rozporządzenia w sprawie wsparcia przez EFRROW).
 14 Na przykład wsparcie na pokrycie kosztów uczestnictwa w systemie jakości (art. 17 projektu rozporządzenia w sprawie wsparcia przez EFRROW).
 15 Na przykład organizowanie prawdziwie lokalnych rynków zaopatrzenia i krótkich łańcuchów dostaw, takich jak targowiska rolne, programy dostarczania zestawów produktów lub festiwale żywności (art. 36 projektu rozporządzenia w sprawie wsparcia przez EFRROW).
 16 Źródło: ENRD, baza danych projektów PROW, http://enrd.ec.europa.eu/policy-in-action/rdp_view/pl/view_projects_pl.cfm?action=detail&backfuse=jsview&postcard_id=7460.

Na przykład rolnictwo społeczne jest specyficzną formą zróżnicowania działalności w gospodarstwie rolnym, poszerzającą możliwości zatrudnienia, szczególnie kobiet i młodzieży. Bardzo często członkowie rodziny, którzy wcześniej nie zajmowali się pracą w gospodarstwie, włączają się w działalność i wykorzystują obiekty i zwierzęta gospodarskie do tworzenia i oferowania nowych usług związanych z takimi sektorami, jak edukacja, opieka społeczna i opieka zdrowotna. Większość społecznych gospodarstw rolnych to podmioty niezinstytucjonalizowane (86%). Innymi słowy, opierają się one na rodzinach¹⁷. Ponieważ wiele inicjatyw w zakresie rolnictwa społecznego realizują członkowie rodziny inni niż właściciel gospodarstwa rolnego, często tworzą oddzielne podmioty prawne. Nie stanowi to różnicowania działalności gospodarstwa w ścisłym sensie, więc organizatorzy projektów w dziedzinie rolnictwa społecznego otrzymują środki finansowe z EFRROW głównie w formie

wsparcia przeznaczonego na tworzenie i rozwój nowych przedsiębiorstw.

W konsekwencji środek dotyczący rozwoju gospodarstw rolnych i działalności gospodarczej proponowany w projekcie rozporządzenia w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez EFRROW na lata 2014–2020¹⁸ ma na celu: a) zapewnienie młodym rolnikom pomocy w rozpoczęciu działalności gospodarczej, b) wsparcie różnicowania działalności w kierunku działalności pozarolniczej, c) zapewnienie małym gospodarstwom zwykłych dotacji na rozwój.

Świadczenie usług w zakresie ochrony środowiska

Obszary wyżynne, górskie oraz inne tereny z ograniczeniami naturalnymi, gdzie zasoby naturalne wykorzystywane są w sposób zrównoważony, zdominowane są przez tradycyjne, prowadzone na małą skalę, niskonakładowe i charakteryzujące

się wysoką wartością przyrodniczą systemy rolnicze. Istnienie takich systemów, które są często stosowane przez rodzinne gospodarstwa rolne, jest zagrożone wskutek malejącej rentowności i postępującego wyludniania się obszarów wiejskich. Płatności z tytułu obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania w ramach 2. filara WPR przyczyniały się do zapobiegania porzucaniu gruntów rolnych na takich obszarach od 1975 r. Płatności rolnośrodowiskowe współfinansowane przez EFRROW umożliwiły również rolnikom z gospodarstw rodzinnych dalsze angażowanie się w działania, które wspomagają przystosowanie się do zmian klimatu i ich łagodzenie. Ponadto połączenie zobowiązań rolnośrodowiskowych z rozwojem turystyki wiejskiej i innych rodzajów działalności gospodarczej (np. dotyczących lokalnych produktów spożywczych) często pomagało zachować bardzo cenny krajobraz środowiskowy i kulturowy oraz jednocześnie generować korzyści gospodarcze.

Ochrona użytków zielonych o wysokiej wartości przyrodniczej¹⁹

© Komisja Europejska

Rodzina Bangala z okręgu Braszów w Transylwanii (Rumunia) kieruje swoim gospodarstwem, w którym hoduje się bydło i owce, zgodnie z uzgodnionym pięcioletnim planem zarządzania środowiskiem. 20 ha powierzchni gospodarstwa wykorzystywanych jest jako łąki kośne, a kolejnych 80 ha jako użytki zielone. Około 250 ha terenów wyżynnych wykorzystuje się również

do wypasania zwierząt gospodarskich latem. Ścisłe stosowanie tradycyjnych praktyk rolniczych wyklucza używanie nawozów chemicznych. Na podstawie umowy rolnośrodowiskowej zawartej z rolnikiem zakazane jest oranie i walcowanie pastwisk oraz dosiew na nich, a poziom azotu z naturalnych, tradycyjnych nawozów ekologicznych nie może przekroczyć 30 kg na 1 ha. Aby chronić owady, ptaki, kwiaty, zwierzęta oraz inne gatunki w okresach rozrodu, gniazdowania lub zapylenia, zarządza się koszeniem i kontroluje je. Dzięki niestosowaniu ciężkich maszyn i chemikaliów oraz uprawianiu, ścinaniu i przechowywaniu siana ręcznie i przy użyciu innych nieintensywnych metod flora i fauna w tym gospodarstwie dobrze się rozwijają. Roczna płatność rolnośrodowiskowa w wysokości 3276 euro umożliwia rodzinie zatrudnianie siedmiu miejscowych osób do pomocy przy ręcznym koszeniu i przewracaniu siana, a także przy pasterstwie. Tradycyjne praktyki rolnicze nadal są stosowane, a jednocześnie członkowie rodziny mogą skupić uwagę na produkcji tradycyjnych produktów mięsnych i mleczarskich oraz na różnicowaniu działalności w kierunku turystyki wiejskiej.

17 Źródło: ENRD, Overview of Social Farming and Rural Development Policy in Selected EU Member States [Przegląd polityki w zakresie rolnictwa społecznego i polityki rozwoju obszarów wiejskich w wybranych państwach członkowskich UE] (grudzień 2010); publikacja ta zawiera również ciekawe przykłady działań w zakresie rolnictwa społecznego w rodzinnych gospodarstwach rolnych, http://enrd.ec.europa.eu/app_templates/filedownload.cfm?id=A9746FA3-0D7E-1772-5CC7-11217C8EC059.

18 Zob. art. 20 projektu rozporządzenia w sprawie wsparcia przez EFRROW.

19 Źródło: ENRD, baza danych projektów PROW, http://enrd.ec.europa.eu/policy-in-action/rdp_view/pl/view_projects_pl.cfm?action=detail&backfuse=jsview&postcard_id=3403.

Polityka rozwoju obszarów wiejskich na lata 2014–2020 obejmuje szereg środków mających na celu zabezpieczenie zapewnienia dóbr publicznych i wzmocnienie zrównoważonego charakteru tych gospodarstw rolnych świadczących usługi w zakresie ochrony środowiska, dla których gospodarka rynkowa obecnie nie zapewnia żadnych zachęt. Są to rekompensaty z tytułu: a) operacji obejmujących co najmniej jedno zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne dotyczące gruntów rolnych²⁰, b) konwersji na praktyki i metody rolnictwa ekologicznego lub ich utrzymanie²¹, c) działań, które wiążą się z dodatkowymi kosztami i utratą dochodu, przewidzianych w ramowej dyrektywie wodnej oraz w dyrektywie w sprawie sieci Natura 2000²², d) działań, które wiążą się z dodatkowymi kosztami i utratą dochodu na obszarach górskich i na innych obszarach z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami²³.

Przyszłość rodzinnych gospodarstw rolnych

Rodzinne gospodarstwa rolne napotykać różne wyzwania, dlatego mają różne potrzeby, a tym samym również odmienne oczekiwania co do polityki. Jak wskazuje studium przypadku, WPR pomagała rodzinnym gospodarstwom rolnym utrzymać szereg różnych funkcji gospodarczych, środowiskowych i społecznych. Jednocześnie gospodarstwa rodzinne z powodzeniem przyczyniały się do osiągnięcia celu, jakim jest utrzymanie

© Tim Hudson

bogatej różnorodności w europejskim sektorze rolnym.

Dawne środki WPR, których zadaniem było zwiększenie konkurencyjności produkcji rolnej, krytykowano za tendencję do preferencyjnego traktowania działalności rolniczej prowadzonej na większą skalę. Tendencja ta opierała się na założeniu, że kierownikom większych gospodarstw łatwiej będzie zebrać zasoby potrzebne do zwiększenia zdolności, poprawienia efektywności i świadczenia usług w zakresie ochrony środowiska. Innym argumentem za wspieraniem większych gospodarstw był fakt, że mają one większą siłę przetargową w relacjach biznesowych z sektorem przetwórstwa żywności i sprzedaży detalicznej.

W tym kontekście jednak rozwój gospodarstwa i zwiększenie konkurencyjności okazały się trudne dla mniejszych podmiotów. Starsi rolnicy, którzy są właścicielami wielu rodzinnych gospodarstw rolnych, okazali się mniej skłonni do inwestowania w innowacje i rozwój,

niż oczekiwano. Jednocześnie odsetek aktywnych młodych rolników roś, aczkolwiek powoli. W trakcie wystąpienia na konferencji Europejskiej Rady Młodych Rolników (CEJA), która odbyła się w Brukseli w kwietniu 2012 r., Dacian Cioloș, europejski komisarz ds. rolnictwa i rozwoju wsi, powiedział, że ograniczona zdolność do inwestowania utrudniła młodszemu pokoleniu uzyskanie dostępu do gruntów rolnych. „Wiem, że przejście gospodarstwa jest zadaniem szczególnie trudnym, złożonym i czasochłonnym. Nie tylko wymaga ze strony młodych ludzi coraz większej wiedzy technicznej, ale też dużych możliwości finansowych”²⁴.

Wydaje się również, że presja wywołana przez spadek cen rynkowych i wzrost kosztów utrzymania dotknęła szczególnie mocno najmniejsze gospodarstwa rodzinne, w których większość produkcji przeznaczona jest na zaspokojenie własnych potrzeb żywnościowych. Gospodarstwa te nazywane są również nietowarowymi lub niskotowarowymi gospodarstwami rolnymi²⁵.

© Tim Hudson

20 Zob. art. 29 projektu rozporządzenia w sprawie wsparcia przez EFRROW.

21 Zob. art. 30 projektu rozporządzenia w sprawie wsparcia przez EFRROW w odniesieniu do praktyk i metod rolnictwa ekologicznego określonych w rozporządzeniu Rady (WE) nr 834/2007.

22 Zob. art. 31 projektu rozporządzenia w sprawie wsparcia przez EFRROW w odniesieniu do środowiskowych ograniczeń związanych z wdrażaniem dyrektyw 92/43/EWG, 2009/147/WE i 2000/60/WE.

23 Zob. art. 32 projektu rozporządzenia w sprawie wsparcia przez EFRROW.

24 Źródło: <http://www.farmersguardian.com/home/young-farmers/eu-commissioner-urges-more-support-for-young-farmers/46330.article>.

25 W art. 34 ust. 1 rozporządzenia Rady w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) (WE) nr 1698/2005) niskotowarowe gospodarstwa rolne zdefiniowano jako gospodarstwa rolne, „które produkują przede wszystkim na cele własnej konsumpcji, jak również kierują część swojej produkcji na rynek”.

Produkcja rolna całkowicie i częściowo na własne potrzeby

Po rozszerzeniu UE w 2004 i 2007 r. liczba nietowarowych i towarowych gospodarstw rolnych potroiła się, osiągając łącznie 11 mln²⁶. Opierając się na przykładach z Irlandii, Hiszpanii i Polski, w dokumencie informacyjnym ENRD²⁷ ujawniono, że „[...] pomimo różnego okresu i kontekstu głównym skutkiem przystąpienia do UE jest zrezygnowanie z prowadzenia działalności rolniczej głównie najmniejszych gospodarstw rolnych” oraz że „[...] wiele małych gospodarstw zostało zmuszonych do odejścia z rolnictwa ze względu na niską rentowność i spadek dochodów”.

Równocześnie w badaniach tych potwierdzono ważną rolę, jaką nietowarowe i niskotowarowe gospodarstwa rolne odgrywają – szczególnie w nowych państwach członkowskich – w zapewnianiu: a) ochrony przed ubóstwem na obszarach wiejskich, b) podstawy zróżnicowania działalności gospodarstw wiejskich, c) dóbr publicznych przynoszących korzyści środowiskowe, kulturowe i społeczne.

W badaniu stwierdzono, że w całej UE istnieją mieszane sygnały polityczne – opowiadano się za restrukturyzacją, różnicowaniem działalności lub zrezygnowaniem z prowadzenia działalności. Ustalono również, że w praktyce wdrażanie strategii na rzecz nietowarowych i niskotowarowych gospodarstw rolnych oraz strategii docierających do takich gospodarstw napotyka wiele barier, a dokładniej, że ich przetrwanie zależy przede wszystkim od istnienia bazowej polityki rozwoju.

Środki mające na celu poprawienie atrakcyjności obszarów wiejskich dla branż pozarolniczych, a towarzyszące programom rozwoju obszarów wiejskich i rozwoju regionalnego mogą zwiększyć potencjał tworzenia nowych, uzupełniających możliwości zatrudnienia dla ludności wiejskiej zaangażowanej w produkcję rolną całkowicie lub częściowo na własne potrzeby.

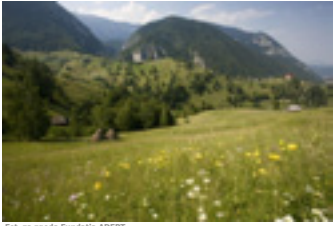

©Tim Hudson

 European Network for Rural Development

Europejska Sieć na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich

Niskotowarowa gospodarka rolna w Europie: definicje i najważniejsze zagadnienia

Fot. za zgodą Fundacji ADEPT.

Opracowanie przygotowane na potrzeby seminarium „Niskotowarowa gospodarka rolna w UE: sytuacja dzisiaj i perspektywy na przyszłość”
 Sybin (Sibiu), Rumunia, 13–15 października 2010 r.

©Tim Hudson

²⁶ Źródło: http://enrd.ec.europa.eu/themes/agriculture/semi-subsistence-farms/en/semi-subsistence-farms_en.cfm.

²⁷ Źródło: ENRD, Semi-subsistence farming in Europe [Niskotowarowa gospodarka rolna w Europie] (kwiecień 2010), http://enrd.ec.europa.eu/app_templates/filedownload.cfm?id=FB3C4513-AED5-E24F-E70A-F7EA236BBB5A.

© Tim Hudson

Aby utrzymać bogatą różnorodność rodzinnych gospodarstw w europejskich sektorze rolnym i zapewnić zrównoważony rozwój, WPR po 2013 r. będzie oferowała bardziej ukierunkowane ramy wsparcia. Priorytetem tej polityki jest redystrybucja płatności bezpośrednich z uwzględnieniem różnorodności rolników, sektorów i regionów oraz ich specyficznych potrzeb. Po raz pierwszy płatności bezpośrednie będą obejmowały system wsparcia specjalnego stanowiący odpowiedź na wyzwanie, jakim jest odnowa pokoleniowa: rolnicy w wieku do 40 lat będą otrzymywali dopłatę uzupełniającą przez okres maksymalnie pięciu lat.

Państwa członkowskie będą również miały możliwość utworzenia uproszczonego systemu dla drobnych producentów rolnych. W ramach takiego systemu rolnicy będą mogli otrzymywać coroczne wsparcie bezpośrednio w wysokości 500–1250 euro (przy czym w Chorwacji, na Cyprze, w Słowenii i na Malcie minimalna wysokość wsparcia wyniesie 200 euro), podlegać ograniczonym formalnościom administracyjnym i być zwolnieni z kontroli wzajemnej zgodności i kar, a także z obowiązków w zakresie zazieleniania. Państwa członkowskie mają również prawo do wypłacania dopłat uzupełniających do hektara, przy czym tzw. płatność redystrybucyjna do maksymalnej liczby hektarów na gospodarstwo będzie ustalana przez organy krajowe według charakterystyki strukturalnej gospodarstw w danym kraju²⁸.

Ponadto wniosek Komisji Europejskiej dotyczący nowego rozporządzenia w sprawie EFRROW obejmuje projekt sprawdzonych środków służących wzmocnieniu zrównoważonego charakteru mniejszych gospodarstw rodzinnych. Obejmują one między innymi wsparcie na rzecz szkolenia i doradztwa (np. transfer wiedzy, zarządzanie gospodarstwem)²⁹, poprawy sytuacji gospodarczej (np. inwestycje w środki trwałe i inwestycje majątkowe, rozwój działalności gospodarczej)³⁰, współpracy w celu przezwyciężenia wad wynikających z produkcji na małą skalę (np. tworzenie grup producentów, wspólne tworzenie krótkich łańcuchów dostaw, nowe technologie)³¹, rekompensaty za ograniczenia w zakresie środowiska (np. dobrowolna poprawa norm środowiskowych lub dotyczących rolnictwa ekologicznego)³².

W kontekście ogłoszenia przez Organizację Narodów Zjednoczonych roku 2014 Międzynarodowym Rokiem Rolnictwa Rodzinnego europejscy ministrowie rolnictwa spotkali się w Wilnie we wrześniu 2013 r., aby omówić, w jaki

sposób wzmocnić europejski model rolnictwa rodzinnego w przyszłości. Nieformalne posiedzenie zorganizowane przez litewską prezydencję dotyczyło przede wszystkim promowania krótkich łańcuchów dostaw żywności i lokalnych systemów żywnościowych, promowania współpracy, zwiększenia siły przetargowej poprzez tworzenie spółdzielni, a także stosowanie innowacji i badań naukowych jako najważniejszych środków przyszłej polityki unijnej.

Z uwagi na fakt, że rodzinne gospodarstwa rolne stanowią większość wśród 12 mln gospodarstw w UE, dyskusja na temat innowacyjnych rodzajów podejścia do promowania modelu rolnictwa rodzinnego i wzmacniania jego zrównoważonego charakteru z pewnością będzie kontynuowana. Poza zakresem wniosków dotyczących nowej WPR istnieją kwestie decydujące o długoterminowej rentowności gospodarstw rodzinnych, a leżące w gestii państw członkowskich. Do ważnych przykładów należą w tym kontekście kwestie spadkowe i fiskalne towarzyszące międzypokoleniowemu transferowi gospodarstw rodzinnych oraz potrzeba poprawienia dostępu do gruntów i kapitału. Wszystkie te zagadnienia są szczególnie istotne dla przyszłych pokoleń młodych rolników.

Na posiedzeniu w Wilnie ministrowie z zadowoleniem przyjęli inicjatywę Komisji Europejskiej, aby zainicjować wkład w Międzynarodowy Rok Rolnictwa Rodzinnego konferencją wysokiego szczebla na temat „Rolnictwo rodzinne: dialog na rzecz bardziej zrównoważonego i odpornego rolnictwa w Europie i na świecie”, która odbyła się w listopadzie 2013 r.³³. Równocześnie Komisja rozpoczęła szeroko zakrojone konsultacje dotyczące roli rolnictwa rodzinnego³⁴. Zapewnia to wszystkim – obywatelom, organizacjom i organom publicznym – realną możliwość wymiany poglądów na temat przyszłego kształtu rolnictwa rodzinnego na całym świecie.

28 Porozumienie polityczne w sprawie nowej WPR na lata 2014–2020 zostało osiągnięte między Komisją Europejską, Radą Europejską i Parlamentem Europejskim 26 czerwca 2013 r. Jest ono oparte na szeregu wniosków legislacyjnych przedstawionych przez Komisję jesienią 2011 r. (<http://ec.europa.eu/agriculture/cap-post-2013/legal-proposals/>), które poprzedzała szeroko zakrojona debata publiczna oraz komunikat „WPR do 2020 r.”.

29 Artykuły 15 i 16 wniosku Komisji dotyczącego nowego rozporządzenia w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW), <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0627:REV2:PL:PDF>.

30 Artykuły 18 i 20 nowego rozporządzenia.

31 Artykuły 28, 36 i 37 nowego rozporządzenia.

32 Artykuły 29–32 nowego rozporządzenia.

33 http://ec.europa.eu/agriculture/events/family-farming-conference-2013_en.htm

34 http://ec.europa.eu/agriculture/consultations/family-farming/2013_en.htm

Rodzinne gospodarstwa rolne w kontekście ogólnoswiatowym

Organizacja Narodów Zjednoczonych ogłosiła rok 2014 Międzynarodowym Rokiem Rolnictwa Rodzinnego. Ma to na celu poszerzenie wiedzy na temat tego, w jaki sposób gospodarstwa rodzinne pomagają łagodzić głód i ubóstwo, zapewniać bezpieczeństwo żywnościowe i poprawiać źródła utrzymania. W tym kontekście rodzinne gospodarstwa rolne odgrywają szczególnie istotną rolę w krajach rozwijających się. Inne kwestie, takie jak zróżnicowanie sytuacji kobiet i mężczyzn, wpływają na gospodarstwa rodzinne we wszystkich regionach świata. Przez cały Międzynarodowy Rok Rolnictwa Rodzinnego Europa będzie uczestniczyć w debacie międzynarodowej.

Obecnie rodzinne gospodarstwa rolne przeważają w krajobrazie rolniczym: zapewniają 70% światowej produkcji żywności³⁵, zatrudniają liczną siłę roboczą, są również kluczowym czynnikiem rozwoju obszarów wiejskich na całym świecie. Ten model produkcji chroni lokalne produkty oraz rozwija lokalne tradycje i kulturę. Większość rolników mieszkających na obszarach wiejskich stanowią jednak drobni producenci rolni, którzy są bardzo narażeni na ubóstwo i głód.

Globalizacja i większa integracja rynków rolnych może stanowić szansę dla gospodarstw rodzinnych, ponieważ zwiększenie wydajności i produkcji nie tylko przyczynia się do zwiększenia dochodów gospodarstwa i poprawienia lokalnego bezpieczeństwa żywnościowego, lecz

także stymuluje gospodarkę w szerszym sensie i przyczynia się do szerzej zakrojonego bezpieczeństwa żywnościowego i ograniczania ubóstwa.

Ograniczanie ubóstwa w krajach rozwijających się wymaga przyspieszonej produkcji podstawowych produktów przez rodzinne gospodarstwa rolne. To, czy ten niezbędny wzrost jest możliwy i wystarczający, będzie zależało od panującego klimatu politycznego i gospodarczego oraz od obecności instytucji zajmujących się tworzeniem i stosowaniem odpowiedniej wiedzy rolniczej, zarządzaniem dostępem do gruntów i wody oraz otwartymi rynkami – a wszystko to w kontekście gwarantowania wysokiej jakości dóbr publicznych. Wiele państw poczyniło znaczne kroki w tym kierunku, ale droga do celu jest długa. We wszystkich krajach

rodzinne gospodarstwa rolne wymagają wsparcia, ponieważ stanowią podstawę społeczności wiejskiej i stabilności społecznej. Dlatego kluczowe znaczenie ma uznanie ich ogromnej wartości i potencjału, a także opracowanie ukierunkowanej polityki zgodnej z krajową i lokalną polityką gospodarczą.

35 Zob. FAO: Coping with the food and agriculture challenge. http://www.fao.org/fileadmin/templates/nr/sustainability_pathways/docs/Coping_with_food_and_agriculture_challenge__Smallholder_s_agenda_Final.pdf

Definicja rolnictwa rodzinnego

Pojęcie rolnictwa rodzinnego obejmuje wiele możliwości, które mogą różnić się w zależności od kultury, regionu, kraju itd. W rezultacie nie ma uniwersalnej definicji rolnictwa rodzinnego. Istnieją jednak pewne wspólne zasady, które definiują rolnictwo rodzinne jako produkcję w rolnictwie, leśnictwie, rybołówstwie, pasterstwie i akwakulturze, którą zarządza i prowadzi rodzina i która zależy głównie od pracy członków tej rodziny, w tym zarówno kobiet, jak i mężczyzn. Rodzina i gospodarstwo są ze sobą związane, wspólnie się rozwijają i łączą funkcje gospodarcze, środowiskowe, reprodukcyjne, społeczne i kulturowe. Definicja ta nie obejmuje kryterium rozmiaru. Rodzinne gospodarstwa rolne niekoniecznie są małe. To, co w jednym regionie uważane jest za małe gospodarstwo, może takim nie być w innym regionie.

Ograniczanie ubóstwa przez usuwanie różnic w traktowaniu kobiet i mężczyzn

Eliminowanie różnic w traktowaniu kobiet i mężczyzn, osiągnięcie równowagi płci i wzmacnianie pozycji kobiet ma podstawowe znaczenie dla zrównoważonego rozwoju. Jako że utrzymanie rodzin rolniczych zależy od pracy wykonywanej przez każdego członka rodziny, przetrwanie takich gospodarstw w dużym stopniu zależy od połączonych wysiłków zarówno kobiet, jak i mężczyzn. Społeczności wiejskie tradycyjnie charakteryzują się rozróżnieniem ról płci. W większości przypadków mężczyźni uważani są za głowę rodziny i posiadają tytuł własności. Mężczyźni częściej zajmują się również podejmowaniem decyzji, transakcjami na rynku i finansami. W ramach strategii mających na celu usuwanie różnic w traktowaniu kobiet i mężczyzn zachęca się jednak kobiety do przyjmowania bardziej wpływowej roli. Na przykład wiele krajów w Afryce rozpoczęło reformowanie polityki i przepisów

dotyczących obszarów wiejskich, tak aby były one korzystne dla kobiet i grup szczególnie wrażliwych³⁶.

Gospodarstwa rodzinne na całym świecie napotykają szereg problemów, na przykład trudności w dostępie do zasobów, brak wymiany pokoleniowej oraz niewystarczające szkolenia lub ich brak. Kobiety zajmujące się rolnictwem doświadczają jednak większych niedogodności. Na przykład w wielu kulturach dostęp do gruntów i własności jest uzależniony od płci i to mężczyźni są uprawnieni do dziedziczenia ziemi, przez co kobiety pozostawione są w trudnej sytuacji, nie mają praw do nieruchomości i znajdują się w pozycji współzależnej. Takie sytuacje zmuszają kobiety do pracy na gruntach posiadanych przez ich mężów. Realia te są jeszcze trudniejsze w przypadku kobiet samotnych, rozwiedzionych lub owdowiałych³⁷.

Istnieje potrzeba wyniesienia kobiet z tej drugorzędnej roli i sprawienia, by ich praca w sektorze rolnym była bardziej widoczna, co umożliwi podjęcie dalszych działań i poprawienie warunków życia na obszarach wiejskich. Ponadto uznanie i wzmocnienie decydującej roli, jaką młodzież odgrywa w poprawie środków utrzymania, a także uznanie, że kobiety i mężczyźni w każdym wieku są podmiotami równorzędnymi i mogą kształtować przyszły rozwój rodzinnych gospodarstw rolnych, jest kluczowe dla ograniczania ubóstwa. Polityka publiczna chroniąca kobiety i młodzież oraz ułatwiająca im dostęp do gruntów, zasobów, edukacji i kredytów może znacząco przyczynić się do poprawy konkurencyjności gospodarstw rodzinnych. Działania szkoleniowe mające pomóc kobietom i młodym rolnikom w poprawieniu własnej konkurencyjności uznawane są za priorytet w kontekście rolnictwa rodzinnego i programu rozwoju obszarów wiejskich.

Na przykład w 2010 r. w ramach programu wsparcia rolnictwa w Zambii opracowano inicjatywę na rzecz poprawy

© 123rf – Jack Malipan

sytuacji kobiet na obszarach wiejskich poprzez zapewnienie szkolenia technicznego dotyczącego umiejętności w zakresie rolnictwa i przedsiębiorczości³⁸. Inicjatywa ta doprowadziła do uzyskania przez kobiety większej kontroli nad dochodami gospodarstwa domowego oraz do większego zaangażowania się w podejmowanie decyzji zarówno we własnych domach, jak i w społeczności. Ponadto badania przeprowadzone przez inicjatywę na rzecz analizowania wpływu nauk i technologii rolniczych (Agricultural Science and Technology Indicators, ASTI) oraz w ramach projektu dotyczącego roli kobiet afrykańskich w nauce i rozwoju w dziedzinie rolnictwa (African Women in Agricultural Research and Development, AWARD) w 2008 r. wykazało znaczący wzrost odsetka żeńskiego personelu w szkolnictwie wyższym w dziedzinie nauk rolniczych w porównaniu z sytuacją w 2001 r.³⁹

W Europie Komisja Kobiety w Komitecie Copa ustanowiła nagrodę za innowacyjność dla rolniczek, której celem jest promowanie pozytywnego wizerunku kobiet oraz określenie obszarów, w których rolniczki mogą zaprezentować swoje zdolności w zakresie innowacji⁴⁰.

36 Zob. Report: Fight poverty through accessing women land rights. <http://www.ippmedia.com/frontend/?l=59519>

37 Zob. International Land Coalition (międzynarodowa koalicja ds. gruntów): Women's land rights and gender justice in governance. http://www.landcoalition.org/sites/default/files/ILC_Network_Contribution_CEDAW_final.pdf

38 Zob. OECD: The Agriculture Support Programme. <http://www.oecd.org/dac/gender-development/47562531.pdf>

39 Zob. FAO: Documenting the gender gap in agriculture. <http://www.fao.org/docrep/013/i2050e/i2050e03.pdf>

40 Zob. COPA-Cogeca European Farmers. [http://www.copa-cogeca.be/img/user/file/Prixfemin/CF\(11\)9108en.pdf](http://www.copa-cogeca.be/img/user/file/Prixfemin/CF(11)9108en.pdf)

Międzynarodowy Rok Rolnictwa Rodzinnego

W 2008 r. Światowe Forum Rolnicze we współpracy z najważniejszymi regionalnymi sieciami organizacji rolników w gospodarstwach rodzinnych w Afryce, Azji i Ameryce Łacińskiej zainicjowało kampanię na rzecz ogłoszenia Międzynarodowego Roku Rolnictwa Rodzinnego.

W 2012 r. Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych ogłosiło 2014 r. Międzynarodowym Rokiem Rolnictwa Rodzinnego i powierzyło FAO jego realizację we współpracy z rządami krajowymi oraz innymi organami i agencjami ONZ.

Oficjalne rozpoczęcie Międzynarodowego Roku Rolnictwa Rodzinnego odbyło się 22 listopada 2013 r. w Nowym Jorku. Celem tego roku tematycznego jest podniesienie statusu rolnictwa rodzinnego na świecie przez podkreślenie jego roli w ograniczaniu głodu i ubóstwa, zapewnianiu bezpieczeństwa

żywnościowego i żywieniowego, poprawianiu środków utrzymania, zarządzaniu zasobami naturalnymi i przyczynianiu się do zrównoważonego rozwoju, w szczególności na obszarach wiejskich.

Międzynarodowy Rok Rolnictwa Rodzinnego stanowi dla rolników, konsumentów, organizacji środowiskowych, organów krajowych, agencji międzynarodowych i zainteresowanych stron społeczeństwa obywatelskiego niepowtarzalną możliwość podjęcia współpracy na rzecz czterech konkretnych celów:

- wspieranie rozwoju polityki sprzyjającej rolnictwu rodzinnemu o zrównoważonym charakterze,
- podniesienie poziomu wiedzy, poszerzenie komunikacji oraz zwiększenie świadomości społeczeństwa,
- lepsze zrozumienie potrzeb, potencjału i ograniczeń rolnictwa rodzinnego, aby zapewnić dostępność wsparcia technicznego,
- stworzenie synergii na potrzeby zrównoważoności.

Konferencja wysokiego szczebla na temat rolnictwa rodzinnego

Komisja Europejska zorganizowała konferencję „Rolnictwo rodzinne – Dialog na rzecz bardziej zrównoważonego i odpornego rolnictwa w Europie i na świecie”, która odbyła się w Brukseli 29 listopada 2013 r. Jej celem było podkreślenie różnorodności gospodarstw rodzinnych w Europie i na świecie oraz uwydatnienie wartości rolnictwa rodzinnego jako zrównoważonego modelu wiejskiego, wydajnego producenta żywności, źródła dochodu, źródła wartości kulturowych i wiedzy specjalistycznej w dziedzinie rolnictwa, a także gwaranta ochrony środowiska i różnorodności biologicznej. Uczestnicy zyskali lepsze zrozumienie roli rolnictwa rodzinnego, kluczowych wyzwań i priorytetów na przyszłość, a także najlepszych sposobów wspierania rodzinnych gospodarstw rolnych.

Mimo oczywistych różnic pomiędzy poszczególnymi regionami i krajami istnieje również szeroka płaszczyzna wspólna. Na konferencji w Brukseli zajęto się zatem wspólnymi problemami i możliwościami, takimi jak wkład w trwały wzrost gospodarczy, innowacyjność oraz potencjał organizacji rolników.

© Komisja Europejska

Wyniki konferencji będą stanowić wkład w europejską regionalną konferencję FAO, która ma odbyć się w kwietniu 2014 r. w Bukareszcie (Rumunia), oraz w wydarzenia związane z rolnictwem rodzinnym, które będą organizowane w 2014 r.

Rolnictwo rodzinne w krajach najślabiej rozwiniętych – Afryka Subsaharyjska w centrum uwagi

Rolnictwo zajmowało ważne miejsce w debacie Rio+20⁴¹. Wykorzystuje to społeczeństwo obywatelskie, które wzywa do przypisania rolnictwu rodzinnemu wyższego statusu w międzynarodowym programie politycznym. Najnowsze badania RuralStruc⁴² rzucają światło na potencjalną rolę rolnictwa rodzinnego dla rozwoju, szczególnie w Afryce.

Ogromną większość gospodarstw rolnych na świecie stanowią rodzinne gospodarstwa rolne. Pomimo istniejących na całym świecie istotnych różnic pod względem wielkości gospodarstw, systemów produkcji, integracji rynkowej oraz wykorzystywanych technologii i kapitału model zorientowany na rodzinę nadal jest podstawą

rozwoju działalności rolniczej, zarządzania zadaniami w gospodarstwie i przekazywania majątku. Według danych statystycznych FAO⁴³ na całym świecie jest około 800 mln producentów stosujących rodzinny model rolnictwa; reprezentują oni 1,3 mld pracowników rolnych na całym świecie i stale wykazują się zdolnością rozwoju.

41 Źródło: <http://www.uncsd2012.org>.

42 Program RuralStruc dotyczący „Strukturalnych wymiarów liberalizacji w zakresie rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich” jest transregionalnym przedsięwzięciem badawczym realizowanym w latach 2006–2010 pod egidą Departamentu Zrównoważonego Rozwoju w Banku Światowym. Celem programu RuralStruc jest osiągnięcie lepszego zrozumienia skutków integracji gospodarczej w dziedzinie rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich w krajach rozwijających się. Źródło: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/AFRICAEXT/0,,contentMDK:21079721~pagePK:146736~piPK:146830~theSitePK:258644,00.html>.

43 Źródło: http://www.fao.org/fileadmin/templates/nr/sustainability_pathways/docs/Factsheet_SMALLHOLDERS.pdf.

Z inicjatywy Banku Światowego, Międzynarodowego Funduszu Rozwoju Rolnictwa (IFAD), Francuskiej Agencji Rozwoju (AFD) i CIRAD (francuskiej organizacji na rzecz badań w dziedzinie rolnictwa) oraz we współpracy z zespołami krajowymi w ramach programu RuralStruc zbadano zmiany strukturalne w rolnictwie, które nastąpiły po liberalizacji rynków w siedmiu krajach, a mianowicie w Meksyku, Senegalu, Mali, Kenii, na Madagaskarze, w Maroku i Nikaragui. Badanie opierało się na kompleksowym sondażu obejmującym 8 tys. rodzin.

Rolnictwo i program rozwoju

W badaniach RuralStruc zwraca się uwagę na to, że strukturalne reformy gospodarcze przeprowadzone w latach osiemdziesiątych XX w. w wielu krajach najsłabiej rozwiniętych spowodowały wycofanie się państwa z sektora rolnego. W Afryce Subsaharyjskiej skutkiem tej zmiany było wystawienie rolników na światową konkurencję ze strony obszarów o znacznie większej wydajności. Społeczności wiejskie głęboko odczuły wyniki w ten sposób kryzys w sektorze rolnym, co doprowadziło do porzucenia infrastruktury wiejskiej i wzrostu poziomu ubóstwa i głodu na obszarach wiejskich.

Ponadto w Afryce Subsaharyjskiej, w przeciwieństwie do innych regionów w świecie, nie nastąpiły przemiany gospodarcze prowadzące do poważnego przejścia z rolnictwa na uprzemysłowienie, któremu towarzyszyłoby powstanie nowych źródeł zatrudnienia. Mimo to zaistniały przemiany urbanizacyjne.

Rolnictwo rodzinne i zatrudnienie

W Afryce Subsaharyjskiej ma nastąpić masowy napływ młodzieży na rynek pracy. Do 2025 r. osiągnie on 25 mln osób rocznie⁴⁴, co oznacza, że do tego czasu trzeba utworzyć na obszarach wiejskich prawie 200 mln miejsc pracy. Sektor rolnictwa będzie przez jakiś czas dominował, jako że w innych sektorach możliwości zatrudnienia pozostają ograniczone. Poza bezpieczeństwem żywnościowym tworzenie miejsc pracy stało się kluczowym czynnikiem rozwoju sektora rolnego, przy czym szczególny nacisk kładzie się na wspieranie rolnictwa rodzinnego jako społeczno-ekonomicznego modelu, który tworzy miejsca pracy i pozwala zachować obszary wiejskie tętniące życiem. Badanie wykazało również, że ubóstwo jest dotkliwie i występuje powszechnie: niemal 80% gospodarstw domowych objętych badaniami zarabia znacznie mniej niż dwa dolary na osobę dziennie.

Zgodnie z programem RuralStruc następujące trzy cele powinny być strategiczne dla regionu:

• Rozwój rynków regionalnych

Poza pewnymi wyjątkami drobni producenci nie mają przewagi komparatywnej na światowym rynku. Rynki produktów spożywczych na poziomie regionalnym nadal są bardziej dostępne i charakteryzują się silnym i stabilnym popytem. Ich rozwój dzięki określonym formom wsparcia jest kluczowy dla dalszej innowacyjności i różnicowania działalności na obszarach wiejskich.

• Zwiększenie zróżnicowania dochodów

Mimo że w gospodarstwach domowych na ogół prowadzona jest działalność pozarolnicza, to zwrot finansowy z tej działalności jest bardzo mały, ponieważ miejsca pracy poza rolnictwem są nieliczne i niskopłatne. Zazwyczaj najubożsi nie mają dostępu do takiej pracy, co trzyma ich w pułapce ubóstwa. Aby rozwijać różnorodność działalności, trzeba wspierać najuboższych rolników i chronić ich majątek.

© 123rf – Carlos Mora

• Opracowanie strategii związanych z danym terytorium

Tylko jasna, integracyjna strategia wsparcia rolnictwa rodzinnego może ograniczyć ubóstwo na obszarach wiejskich i zdynamizować rozwój z korzyścią dla możliwie największej liczby rolników. Konieczne są znaczne inwestycje w infrastrukturę, szkolenia, innowacje, funkcjonujące rynki i integrację regionalną. Takie inwestycje muszą opierać się na zintegrowanych strategiach rozwoju wyraźnie ukierunkowanych na zwalczanie ubóstwa. Chociaż przez dłuższy czas preferowano nieskoordynowane podejście sektorowe, lepszym rozwiązaniem są lokalne i partycypacyjne metody z rzeczywistymi priorytetami działania. Rolnictwo rodzinne związane z terytoriami mogłoby wówczas w pełni odgrywać swoją rolę we wspieraniu rozwoju.

44 Sprawozdanie Population Reference Bureau (biuro ds. ludności) na temat sytuacji nastolatków i młodzieży w Afryce Subsaharyjskiej. Źródło: <http://www.prb.org/pdf12/status-report-youth-subsaharan-Africa.pdf>.

Innowacje w rodzinnych gospodarstwach rolnych

Wszystkie przedsiębiorstwa muszą wprowadzać innowacje, jeżeli mają się rozwijać. Rodzinne gospodarstwa rolne nie są wyjątkiem. Przez planowanie z wyprzedzeniem i opracowywanie nowych rodzajów podejścia rolnicy mogą zwiększyć produkcję, tworzyć nowe i ulepszone produkty, znajdować nowe źródła dochodu i różnicować je oraz zachowywać zrównoważony charakter pod względem środowiskowym. Innowacyjne gospodarstwa rolne są bardziej narażone na burze, zarówno gospodarcze, jak i meteorologiczne.

Z uwagi na fakt, że gospodarstwa rodzinne wszystkich rozmiarów starają się sprostać wyzwaniu związanemu z globalizacją i kryzysem gospodarczym oraz wyzwaniu środowiskowemu polegającemu na osiągnięciu trwałego wzrostu gospodarczego i ochronie różnorodności biologicznej, innowacje w rolnictwie są zapewne istotniejsze niż kiedykolwiek wcześniej.

Ogromną większość wszystkich gospodarstw rolnych w Unii Europejskiej można zaliczyć do rodzinnych gospodarstw rolnych: oznacza to, że z jednej strony są one równoznaczne z prowadzeniem działalności rolniczej na małą skalę,

a z drugiej dominują w klasie największych gospodarstw, spośród których 60% prowadzi rodziny.

Chociaż w Europie prowadzone są zaawansowane badania związane z rolnictwem, obecnie podejmowane są wspólne wysiłki mające zapewnić zmniejszenie różnicy pomiędzy wynikami badań naukowych a zróżnicowanymi wymogami systemów rolniczych. Priorytetem w dziedzinie innowacji w programach rozwoju obszarów wiejskich (PROW) na lata 2014–2020 będzie zagwarantowanie, aby nowe przełomowe pomysły nie pozostały niezauważone oraz aby wymiana wiedzy była wykorzystywana jako narzędzie

służące rozwiązywaniu pojawiających się problemów.

Przewiduje się, że rozwinięte sieci i partnerstwa będą stanowiły podstawową infrastrukturę wspierającą przyszłe innowacje w rolnictwie, przy czym nacisk zostanie położony na nadrzędne warunki ramowe – na przykład wdrażanie łączy szerokopasmowych na obszarach wiejskich lub powiązanie wspólnej polityki rolnej ze środkami ochrony środowiska. Sieci innowacyjne tworzą korzystne warunki dla partnerów w zakresie badań i innowacji, aby mogli współpracować i osiągać wyniki lepsze i szybsze w porównaniu z istniejącymi rozwiązaniami.

Zakres innowacji

Rodzinne gospodarstwa rolne powinny traktować innowacje kompleksowo. Innowacja może mieć charakter technologiczny – może polegać na inwestowaniu w nowe urządzenia i procesy lub na ich wynajdowaniu. Inne formy innowacji mogą wymagać mniejszych nakładów początkowych. Można wprowadzać nowe pomysły i rodzaje podejścia do wprowadzania produktów do obrotu i ich dystrybucji lub zwiększać swoje dochody poprzez innowacje organizacyjne – na przykład współpracę przy dostarczaniu żywności bezpośrednio do konsumentów.

Pekka Pesonen, sekretarz generalny COPA-COGECA, unijnego organu reprezentującego europejskich rolników i spółdzielnie rolnicze, mówi, że „innowacje są niezbędne dla wszystkich ogniw łańcucha dostaw żywności” oraz że w innowacje powinny inwestować nie tylko przedsiębiorstwa rolne, przetwórcy żywności, dystrybutorzy lub detaliści. Podkreśla, że „rolnicy muszą się sami zaangażować; inwestowanie w innowacje stanowi dla rolników lepszą gwarancję na przyszłość niż płatności w ramach 1. filara”.

*Pekka Pesonen,
sekretarz generalny COPA-COGECA*

© COPA-COGECA

W programach rozwoju obszarów wiejskich na lata 2014–2020 nacisk zostanie położony na innowacje w najszerzym znaczeniu tego słowa. Programy te będą skupione na poprawie konkurencyjności poprzez transfer wiedzy, na lepszych powiązaniach pomiędzy rolnictwem, produkcją żywności i leśnictwem a naukowcami oraz na innowacji jako podstawie lepszej efektywności środowiskowej.

Pekka Pesonen twierdzi, że rolnicy mogą również starać się rozwijać „nowe możliwości biznesowe z wykorzystaniem istniejących surowców”. Pod tym względem na przykład pojęcie biogospodarki może stymulować myślenie rolników z rodzinnych gospodarstw o innowacyjności. Komisja Europejska w swoim komunikacie na temat biogospodarki z lutego 2012 r.⁴⁵ zwraca uwagę, że skupienie się na lepszym zarządzaniu zasobami biologicznymi Europy stanowi element przechodzenia na gospodarkę niskoemisyjną, w której zależność od paliw kopalnych jest ograniczona. Rolnicy jako zarządzający zasobami biologicznymi UE stanowią pierwszą linię w biogospodarce, a ich wiedza może pomóc w stymulowaniu innowacji.

Pekka Pesonen zwraca uwagę, że innowacje środowiskowe, takie jak robienie „czegoś nowego, czegoś więcej” przy istniejących zasobach, mogą mieć pozytywny wpływ na dochody gospodarstw rolnych. Przytacza on przykład rolników, którzy zaczęli dostarczać gnojowicę do bioreaktorów, z których energia zasilala gospodarstwo, co w konsekwencji obniżyło koszty bieżące gospodarstwa.

© Komisja Europejska

Warunki ramowe dla innowacji

Matteo Bartolini,
przewodniczący CEJA

Matteo Bartolini, przewodniczący Europejskiej Rady Młodych Rolników (CEJA), twierdzi, że regulacja stanowi tylko jeden z warunków ramowych niezbędnych do stymulowania innowacji na poziomie rodzinnych gospodarstw rolnych. Osoby odpowiedzialne za wyznaczanie kierunków polityki powinny również skupić się na szeroko zakrojonym programie rozwoju obszarów wiejskich jako podstawie innowacyjnej gospodarki rolnej. Dodaje, że „należy pamiętać, iż w celu chronienia modelu rodzinnego gospodarstwa rolnego europejskie obszary wiejskie muszą być lepiej wyposażone pod względem usług opieki zdrowotnej, transportu, łączności szerokopasmowej itp., aby uniknąć porzucania obszarów wiejskich”.

Kolejnym niezbędnym warunkiem jest istnienie systemu, który wspiera innowacje i pozwala im się rozwijać. W realizacji tego zadania pomaga europejskie partnerstwo innowacyjne na rzecz wydajnego i zrównoważonego rolnictwa⁴⁶ – inicjatywa utworzona w 2012 r., która m.in. wykorzystuje oddolne podejście, aby łączyć rolników, doradców, badaczy, przedsiębiorstwa i inne podmioty w grupy operacyjne. Grupy te mogą pozyskiwać fundusze z różnych źródeł, takich jak: Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich, program ramowy „Horyzont 2020”, fundusze krajowe itd. Tworzone są z wykorzystaniem konkretnych innowacyjnych pomysłów w celu rozwinięcia ich na potrzeby praktycznego zastosowania. Dokładne obszary, którymi będą zajmowały się takie grupy, mają być określone zgodnie z potrzebami państw członkowskich lub regionów.

Europejskie partnerstwo innowacyjne na rzecz wydajnego i zrównoważonego rolnictwa opiera się na interaktywnym modelu innowacji, co oznacza, że elementy innowacji mają pochodzić ze środowiska naukowego, ale też z praktyki

i od pośredników, w tym z rodzinnych gospodarstw rolnych, podmiotów świadczących usługi doradcze oraz innych podmiotów w procesie oddolnym. Interaktywna innowacja obejmuje istniejącą (czasami ukrytą) wiedzę, która nie zawsze jest ściśle naukowa. Taka innowacja na ogół dostarcza rozwiązania, które są dobrze dostosowane do okoliczności i które łatwiej jest wdrażać, ponieważ proces partycypacyjny sprzyja przyspieszeniu wprowadzania, rozpowszechniania i akceptowania nowych pomysłów.

Roger Waite, rzecznik Komisji Europejskiej ds. rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich, twierdzi, że partnerstwo to będzie „odgrywać rolę katalizatora, aby dopilnować, żeby wyniki badań naukowych były w bardziej systematyczny sposób przekształcane i dostosowywane do potrzeb w zakresie praktyk rolniczych. Partnerstwo to będzie łączyć ze sobą podmioty działające na rzecz innowacji, aby korzystały z możliwości zapewnianych przez środek współpracy w zakresie rozwoju obszarów wiejskich oraz obejmujące wiele podmiotów projekty w ramach programu „Horyzont 2020”⁴⁷, który stanowi kolejną edycję unijnego programu finansowania badań i innowacji o budżecie liczącym wiele miliardów euro. Roger Waite twierdzi, że grupy operacyjne będą „ułatwiały przepływ informacji oraz wymianę wiedzy i doświadczeń w zakresie innowacyjnych rodzajów podejścia”.

Europejskie partnerstwo innowacyjne na rzecz wydajnego i zrównoważonego rolnictwa będzie generowało nową wiedzę i nowe pomysły oraz przekształcało istniejącą ukrytą wiedzę na ukierunkowane rozwiązania, które można szybciej wprowadzić w życie. Takie podejście będzie stymulowało innowacje ze wszystkich stron i pomoże prowadzić badania dostosowane do zapotrzebowania.

W zachęcaniu do przepływu informacji rolę koordynującą odgrywają brokerzy innowacji, którzy będą pracować nad

połączeniem partnerów w grupach operacyjnych i pomagać w zagwarantowaniu, że innowacyjne pomysły będą prowadzić do konkretnych rezultatów, na przykład poprzez znajdowanie finansowania na potrzeby projektów badawczych. Doskonały przykład brokerstwa innowacji w działaniu – dotyczący flamandzkiego ośrodka wspierania innowacji w rolnictwie, który pomógł w realizacji nowatorskiego pomysłu redukcji emisji amoniaku z obornika – przedstawiony został w „Przeglądzie Obszarów Wiejskich UE”⁴⁸ jako dodatek do przeglądu europejskiego partnerstwa innowacyjnego na rzecz wydajnego i zrównoważonego rolnictwa.

Dzięki grupom operacyjnym rolnicy odniosą korzyści przez uzyskanie dostępu do najnowszych osiągnięć i wyników badań, natomiast naukowcy zyskają lepsze zrozumienie codziennych wyzwań, przed którymi stoją rolnicy. Powinno to skutkować szybszym wprowadzaniem innowacji przez rolników oraz szybszym i lepiej ukierunkowanym reagowaniem przez naukowców, którzy chcą zająć się rzeczywistymi potrzebami rynku.

Matteo Bartolini z CEJA, który jest również członkiem organu sterującego wysokiego szczebla europejskiego partnerstwa innowacyjnego, zwraca uwagę, że „cel europejskiego partnerstwa innowacyjnego na rzecz wydajnego i zrównoważonego rolnictwa jest szczególnie użyteczny pod względem kontaktowania większej liczby rolników z sieciami badawczymi i szkołami wyższymi”.

Matteo Bartolini podkreśla potrzebę wspierania wszystkich potencjalnych innowatorów, zauważając, że „brak dostępu do kapitału i kredytu to szczególnie problem dla młodzieży w tym sektorze, podobnie jak kosztowne inwestycje o niskiej stopie zwrotu dokonywane w pierwszych kilku latach działalności rolniczej. Dlatego właśnie kluczowe znaczenie ma dostępność wsparcia publicznego na wprowadzanie innowacyjnych, nowoczesnych praktyk rolniczych w pierwszych latach gospodarowania” – mówi.

Roger Waite,
rzecznik Komisji Europejskiej
ds. rolnictwa i rozwoju
obszarów wiejskich

© Komisja Europejska

46 <http://ec.europa.eu/agriculture/eip/>

47 <http://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/>

48 Zob. „Przegląd Obszarów Wiejskich UE” nr 16, s. 11: „Transfer wiedzy i innowacje w polityce rozwoju obszarów wiejskich”.

http://enrd.ec.europa.eu/app_templates/enrd_assets/pdf/publications-and-media/eu-rural-review/RR-16/PL_K3AJ13016PLN.pdf.

Tworzenie sieci innowacji

Sieci rolnicze i usługi doradcze odgrywają zasadniczą rolę w promowaniu innowacyjnych praktyk w rodzinnych gospodarstwach rolnych – czy to innowacji biznesowych, czy środowiskowych, czy opartych na nowej lub tradycyjnej wiedzy. Jednym z przykładów jest projekt InCrops, finansowany przez Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego.

InCrops zapewnia nieodpłatne wsparcie przedsiębiorstwom na wschodzie Anglii, którego celem jest zachęcanie do korzystania z technologii opartych na źródłach odnawialnych i biotechnologii oraz z technologii niskoemisyjnych. Zapewnia doradztwo w zakresie rozwoju lub wprowadzania bioproduktów wytworzonych z roślin, alg oraz odpadów rolnych i spożywczych.

Udana innowacja skutkuje nowymi lub większymi źródłami dochodu dla rolników. Dzięki europejskiemu partnerstwu innowacyjnemu na rzecz wydajnego i zrównoważonego rolnictwa oraz szeregowi środków w ramach programów wsparcia nigdy dotąd nie było lepszej pory na opracowywanie i wdrażanie innowacyjnych praktyk przez rodzinne gospodarstwa rolne w całej Europie.

Wsparcie innowacji w ramach projektu InCrops

© Richard Wright

Leavs Limited

Richard Wright, który prowadzi gospodarstwo w hrabstwie Norfolk, dostrzegł możliwość opracowania ekologicznego opakowania wykonanego z suchych liści, ekspandowanej kukurydzy i słomy jęczmiennej, przy czym część tych surowców pochodzi z własnego gospodarstwa. Później założył przedsiębiorstwo Leavs Limited, którego celem jest wytwarzanie produktów, które

przyczyniają się do zmniejszenia na składowiskach ilości odpadów opakowaniowych z tworzyw sztucznych i pomagają w ograniczeniu wykorzystania syntetycznych opakowań na bazie ropy naftowej. Opakowania Leavs Limited są ekologiczne i biodegradowalne. Richard Wright otrzymał w ramach projektu InCrops pomoc w formie niewielkiej dotacji oraz porady w zakresie innowacji produktowej i marketingu.

Więcej informacji można znaleźć na stronie internetowej Leavs Limited: <http://www.leavs-packaging.co.uk/>

Norfolk Saffron

Sally Francis jest rolniczką w rodzinnym gospodarstwie w hrabstwie Norfolk we wschodniej Anglii. Ma również dyplom w dziedzinie botaniki rolnej i przez kilka lat na małą skalę uprawiała szafran. Dostrzegła możliwość innowacji produktowej i postanowiła zwiększyć skalę produkcji, otrzymując w ramach projektu InCrops pomoc na uzyskanie środków na zakup specjalistycznych maszyn, prace projektowe i marketing oraz na powiększenie powierzchni

gruntów pod uprawą. We współpracy z InCrops Sally Francis zbadała również możliwość współpracy z gorzelnią, aby stworzyć napój na bazie szafranu.

Przedsiębiorstwo Norfolk Saffron działa już od czterech lat. Sprzedaje szafran, który ma certyfikat najwyższej międzynarodowej klasy dla przypraw, a także związane z nimi akcesoria, takie jak moździerz i tłuczki, oraz książkę kucharską. Niedawno wprowadziło na rynek likier pomarańczowy i szafranowy. Norfolk Saffron zróżnicowało również swoją działalność, organizując warsztaty piekarskie i farbiarskie z wykorzystaniem szafranu.

Przedsiębiorstwo to pokazuje, w jaki sposób wsparcie i usługi doradcze mogą być skuteczne, jeżeli są dobrze ukierunkowane. Według Sally Francis współpraca z InCrops „oszczędziła mnóstwo czasu, a także dała kilka doskonałych pomysłów”.

Więcej informacji można znaleźć na stronie internetowej Norfolk Saffron: <http://www.norfolksaffron.co.uk>

© 123rf – Luk Gojda

Kompleksowy przegląd informacji na temat transferu wiedzy i innowacji w polityce rozwoju obszarów wiejskich można znaleźć w „Przeglądzie Obszarów Wiejskich UE”⁴⁹ nr 16.

Elastyczny model gospodarczy

W Unii Europejskiej rodzinne gospodarstwa rolne stanowią ogromną większość gospodarstw rolnych. Chociaż rodzinne gospodarstwa rolne mogą być równoznaczne z prowadzeniem działalności rolniczej na małą skalę, dominują również w klasie największych gospodarstw, tj. o powierzchni 100 ha i większej – 60% z nich nadal jest w posiadaniu rodzin. Jako że rodzinne gospodarstwa rolne – wszystkich rozmiarów – dążą do przetrwania i rozwijania się w kontekście globalizacji i zmieniającego się świata, podstawą ich funkcjonowania będzie wspólna cecha charakterystyczna, jaką jest elastyczność gospodarcza.

Dlaczego rolnictwo rodzinne – na którym opiera się 97% wszystkich gospodarstw rolnych – jest tak powszechne w większości regionów Europy? Nie można tego wyjaśnić ignorowaniem przez rolnictwo zmian technologicznych: nowe odmiany i maszyny nieustannie pojawiały się zarówno w odniesieniu do upraw, jak i do hodowli zwierząt. Równoważenie wyższych kosztów produkcji i niższych realnych cen produktów podtrzymywało presję gospodarczą, natomiast znane, tymczasowe problemy związane z pogodą, chorobami i wahaniami na rynku wystawiały na próbę wszelkie struktury przedsiębiorstw rolnych.

Dlaczego więc ten model utrzymuje się, podczas gdy w innych sektorach – np. przetwórstwa spożywczego i handlu detalicznego – doszło do ogromnych zmian pod względem struktury i funkcjonowania? Powstanie dużych, przemysłowych gospodarstw rolnych prognozowało kiedyś wielu ekonomistów, których pomysły z ograniczonym powodzeniem wypróbowano w Europie Środkowej i Wschodniej w drugiej połowie ubiegłego wieku.

Sentymentalna popularność wśród producentów, konsumentów i polityków nie wyjaśnia wszechobecności i trwałości modelu rolnictwa rodzinnego w tak długim okresie. Realia rynkowe, zmiany technologiczne i przemiany społeczne, takie jak atrakcyjność życia w miastach, istniały wystarczająco długo, aby doprowadzić do powstania potencjalnych nowych wzorów.

Wieloaspektowe rodzinne gospodarstwa rolne

Jednym z wyjaśnień jest oczywiście to, że termin „rodzinne gospodarstwo rolne” obejmuje wiele różnych form struktury gospodarstw rolnych – od małych działek przekazywanych przez kilka pokoleń po duże przedsiębiorstwa korporacyjne kontrolowane przez podmioty prywatne. Do innych rodzajów rodzinnych gospodarstw rolnych należą gospodarstwa związane ze stylem życia, będące wraz z wiejskim domem własnością gospodarstw domowych o wysokich dochodach, i „osady”, które rządy udostępniają osobom bezrolnym lub migrantom wewnątrz w ramach reformy rolnej.

Niektóre zadania w gospodarstwach (zajmowanie się zwierzętami gospodarskimi, podejmowanie decyzji dotyczących upraw itp.) są efektywniej wykonywane przez osoby stale pracujące w gospodarstwie, podczas gdy inne (takie jak produkcja, sprzedaż produktów) często wymagają specjalistycznych umiejętności, sprzętu lub podróżowania i są lepiej wykonywane za pośrednictwem rynków. W większości rodzin niezbędna wymiana informacji, pomysłów i poleceń w ramach codziennego prowadzenia gospodarstwa rolnego może łatwiej odbywać się między rodzicami, dziećmi i innymi członkami rodziny niż pomiędzy kierownikiem nienależącym do gospodarstwa domowego a innymi pracownikami, którzy prawdopodobnie nie jadają posiłków w takich samych porach i nie mieszkają w takich samych warunkach. Ponadto zdecydowana większość gospodarstw rolnych w UE jest bardzo mała: w 69% wszystkich gospodarstw wykorzystywana powierzchnia użytków rolnych wynosi mniej niż 5 ha, a na jedno gospodarstwo przypada średnio mniej niż jeden pełny etat⁵⁰.

Pracujące rodziny

Przeważająca większość pracy w gospodarstwach rolnych jest wykonywana przez członków rodziny, nawet jeśli do niektórych czynności – takich jak zbieranie owoców na dużą skalę lub operacje kontraktowe – angażuje się inne osoby. Członkowie rodziny stanowią ponad 90% stałej siły roboczej w gospodarstwach rolnych w całej UE (zob. ryc. 1), przy czym odsetek ten najwyższy jest w nowych państwach członkowskich – średnio 96%, a najniższy w Niemczech i Wielkiej Brytanii – 81%. W południowych państwach członkowskich (w tym we Francji) odsetek ten mieści się pomiędzy tymi dwoma wartościami. Pomiar czasu pracy w jednostkach pracy rolnej zamiast w osobach daje podobne, lecz nieco niższe wartości.

Różnicowanie działalności i prowadzenie wielu rodzajów działalności

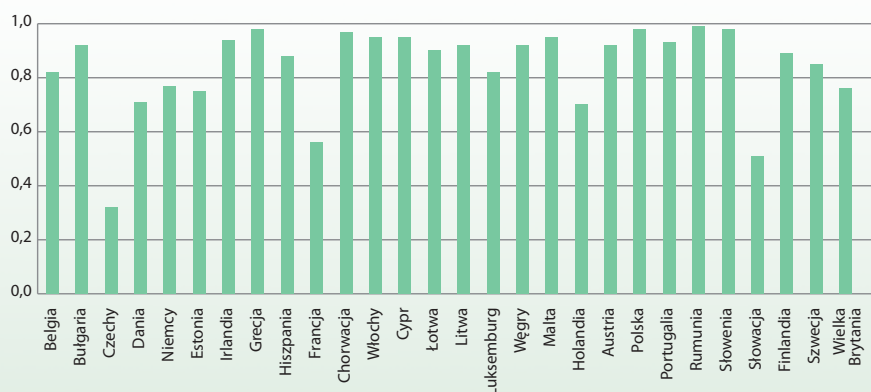
Wiele rodzinnych gospodarstw rolnych osiągnęło znaczną elastyczność, aby przetrwać jako rentowne przedsiębiorstwa. Rzeczywistą cechą rolnictwa rodzinnego jest jego odpowiedniość do podejmowania i realizowania przedsięwzięć innych niż samo gospodarstwo rolne⁵¹. Różnicowanie działalności może być bezpośrednio związane z produkcją rolną,

jak w przypadku serowni czy winiarni w gospodarstwach rolnych, lub obejmować takie działania, jak turystyka czy przechowywanie w granicach gospodarstwa. Ponadto w gospodarstwie prowadzącym wiele rodzajów działalności domownicy są stale lub okresowo zajęci poza rodzinnym gospodarstwem rolnym lub zajmują się taką działalnością, jak kontraktacja.

W niektórych przypadkach skutkiem różnicowania i prowadzenia wielu rodzajów działalności jest to, że gospodarstwo rolne staje się poniekąd szczytkowym elementem całokształtu działalności gospodarczej gospodarstwa domowego – nawet jako element przynoszący straty, jak ma

to miejsce w przypadku gospodarstw hobbystycznych. W innych sytuacjach gospodarstwo rolne pozostaje w centrum, przynajmniej jeśli chodzi o czas pracy i priorytet decyzji. Oczywiście wiele zawodów i rodzajów działalności musi być zgodne pod względem dostępności czasu domowników i wymogów związanych z produkcją. Tak więc sezonowość wielu czynności w gospodarstwach rolnych może prowadzić do podejmowania zimną pracę poza gospodarstwem lub prace w gospodarstwie mogą być tak uproszczone, aby sprzyjało to pracy wieczorami lub w weekendy, a pozostali członkowie rodziny mogą być zaangażowani w czasie żniw. Prowadzenie wielu rodzajów działalności jest bardziej powszechne w małych gospodarstwach rolnych, a różnicowanie działalności w większych⁵², lecz oba zjawiska mają oczywiste konsekwencje dla rozwoju obszarów wiejskich.

Ryc. 1. Udział członków rodziny w sile roboczej gospodarstw rolnych, państwa członkowskie UE, 2010

Źródło: Eurostat, baza danych statystycznych dotyczących rolnictwa regionalnego

© Komisja Europejska

51 Evans, N.J., i Illbery, B.W., (1993), „The pluriactivity, part-time farming, and farm diversification debate”, Environment and Planning A25(7), 945–959.

52 Barthomeuf, L.T., (2008), Other Gainful Activities: Pluriactivity and Farm Diversification in EU-27, prezentacja, Komisja Europejska, DG Agri G2, http://ec.europa.eu/agriculture/analysis/markets/gainful/slides_en.pdf.

Przypadek szczególny – produkcja rolna częściowo na własne potrzeby

W krajach Europy Środkowej, które przystąpiły do UE w pierwszych latach XXI w., istnieje wiele małych i bardzo małych gospodarstw rolnych. W wielu z tych państw – przy czym wyjątek stanowi Polska – takie gospodarstwa zostały utworzone lub odtworzone w wyniku zwrotu ziemi po 1989 r.

Często mniej niż połowa produkcji tych gospodarstw dociera na rynek formalny – większość konsumowana jest przez członków samego gospodarstwa rolnego, bliskich sąsiadów lub członków rodziny mieszkających w mieście – jest to sytuacja, która definiuje pojęcie „produkcji rolnej częściowo na własne potrzeby”. Tak więc wiele takich gospodarstw rolnych zapewniało pewną formę bezpieczeństwa żywnościowego gospodarstwom domowym w czasie znaczących zakłóceń gospodarczych. Niemal z definicji takie gospodarstwa rolne są gospodarstwami rodzinnymi, chociaż próby utworzenia większych samowystarczalnych grup nie są nieznanne na obszarach wiejskich.

W niedawnych badaniach dla Parlamentu Europejskiego⁵³ przeanalizowano dostępne informacje na temat małych i niskotowarowych gospodarstw rolnych w państwach członkowskich UE, a także ich traktowania w ramach wspólnej polityki rolnej (WPR) do tej pory oraz po 2014 r. Oprócz odnotowania bardzo cenionych niegospodarczych korzyści, które przynoszą niskotowarowe gospodarstwa rolne – stanowią na przykład skarbnicę dziedzictwa kulturowego i witalności obszarów wiejskich – w badaniu stwierdzono, że:

„W całej UE-27 niskotowarowe gospodarstwa rolne stanowią prawie połowę wszystkich gospodarstw rolnych i około trzech czwartych małych gospodarstw rolnych o powierzchni poniżej 2 ha [...]. Ich występowanie jest jednak bardzo zróżnicowane [...], stanowią ponad 90% wszystkich gospodarstw rolnych w Rumunii, natomiast prawie nie istnieją w większości północno-zachodnich krajów UE.

Główną rolą ekonomiczną niskotowarowych gospodarstw rolnych jest rola opiekuńcza – zmniejszają ubóstwo, działając jako bufor społeczny dla gospodarstw domowych posiadających niewiele innego majątku i minimalne inne źródła dochodu. W pięciu nowych państwach członkowskich produkcja na własne potrzeby stanowi 20–50% dochodów gospodarstw domowych zagrożonych ubóstwem. W czasach obecnej recesji tę rolę opiekuńczą odnotowano także we Włoszech, w Grecji i Portugalii.

Bardziej zorientowana na rynek gospodarcza rola niskotowarowych gospodarstw rolnych polegająca na dostarczaniu produktów spożywczych stanowiących specjalność jest znacznie bardziej rozpowszechniona w południowych państwach członkowskich UE oraz w niektórych

nowych państwach członkowskich, takich jak Polska i Rumunia, niż w północno-zachodniej Europie i w pozostałych nowszych państwach członkowskich.

Małe i niskotowarowe gospodarstwa rolne wydają się odgrywać istotną rolę w szerzej pojętej gospodarce wiejskiej. Znaczna liczba drobnych producentów rolnych angażuje się w inną działalność zarobkową, która może być szczególnie ważna dla utrzymania ich gospodarstw domowych, ale także generuje dobrobyt dla ludności i gospodarki poza rolnictwem oraz przyczynia się do zachowania ludności wiejskiej na obszarach oddalonych. Co więcej, niskotowarowe gospodarstwa rolne wydają się generować więcej różnorodności biologicznej niż komercyjne gospodarstwa rolne.

Zidentyfikowano następujące trzy możliwe ścieżki rozwoju dla małych i niskotowarowych gospodarstw rolnych w UE:

- zniknięcie z powodu wchłonięcia przez większe, skomercjalizowane gospodarstwa rolne lub z powodu porzucenia gruntów rolnych (np. na obszarach oddalonych),
- przekształcenie w małe komercyjne gospodarstwa rolne,
- kontynuacja poprzez: a) różnicowanie działalności, b) podjęcie płatnego zatrudnienia w sektorze innym niż rolnictwo i zajmowanie się działalnością rolniczą w niepełnym wymiarze czasu pracy lub c) „wymuszone” ponowne włączanie kolejnych pokoleń rodziny w działalność rolniczą ze względu na brak innych źródeł dochodu.

To oczywiste, że żaden pojedynczy środek wsparcia, nawet dobrze ukierunkowany, nie może być odpowiedni dla wszystkich rodzajów niskotowarowych gospodarstw rolnych. W rzeczywistości 1. filar WPR – nawet po reformie – w dużej mierze nie ma znaczenia dla wielu niskotowarowych gospodarstw rolnych mniejszych niż minimalny próg (zwykle ok. 0,5 ha). W niektórych nowych państwach członkowskich na potrzeby niskotowarowych gospodarstw rolnych wykorzystano pewne środki 2. filara – na przykład do 2012 r. Bułgaria miała blisko 10 tys. beneficjentów, na których wydatkowano łącznie 14,5 mln euro w ramach środka 141 (Wspieranie gospodarstw niskotowarowych w trakcie restrukturyzacji) – lecz potrzebne są dalsze starania, aby uwzględnić takie gospodarstwa w ramach programów rozwoju obszarów wiejskich lub – w zreformowanej WPR po 2014 r. – w ramach podprogramów.

© Tim Hudson

© Komisja Europejska

Elastyczność w różnych okolicznościach

Zróznicowanie form rodzinnych gospodarstw rolnych wskazuje, dlaczego ta struktura przetrwała tak dobrze w rolnictwie – można ją łatwo dostosować do krótko- i długotrwałych zmian w warunkach, czy to wśród pracowników (rodziny), czy w środowisku pracy (pogoda, rynki, możliwości zatrudnienia w pobliżu). Naturalne zastępowanie rodziców w prowadzeniu gospodarstwa rolnego i zarządzaniu nim przez ich dzieci i ich partnerów może następować w perspektywie wielu lat, przy czym nie ma formalności związanych z umowami o pracę i przyuczaniem do zawodu, jak również nie ma odległej „centrali”, która wymaga składania regularnych sprawozdań lub której opinii należy zasięgać w odniesieniu do decyzji.

Rodzinne gospodarstwa rolne nie przetrwały jednak bez wsparcia ze strony polityki – przede wszystkim przepisów dotyczących dziedziczenia i opodatkowania, które sprzyjały tego rodzaju działalności bardziej niż korporacyjnym formom innym niż rodzinne. W wielu krajach UE przepisy Kodeksu Napoleona dotyczące dziedziczenia doprowadziły do powstania dużej liczby małych gospodarstw koniecznych prowadzonych przez rodziny, co nie zawsze sprzyjało efektywności. Co ważniejsze, krajowe systemy podatku dochodowego i zabezpieczenia społecznego często przynosiły korzyści rolnictwu jako zawodowi indywidualnemu i rodzinemu. W ramach WPR faworyzowanie rolnictwa rodzinnego okazało się trudniejsze, chociaż ograniczenie płatności bezpośrednich i obecne wysiłki ukierunkowane na aktywnych rolników uwytłaczają sposób, w jaki można to zrobić.

Przyszłość rodzinnego gospodarstwa rolnego

Interesujące jest porównanie struktury i rozwoju rodzinnych gospodarstw rolnych z sytuacją w innych państwach. W Stanach Zjednoczonych do kategorii małych rodzinnych gospodarstw rolnych, tj. takich, w których sprzedaż nie

przekracza 250 000 USD (co jest wysoką kwotą według standardów UE), należy ponad 90% wszystkich gospodarstw rolnych w tym państwie, ale odpowiadają one tylko za jedną trzecią całej produkcji, przy czym większość pozostałej produkcji pochodzi z większych rodzinnych gospodarstw rolnych⁵⁴. Po dziesięcioleciach tendencji spadkowej wartości te ostatnio wzrosły, lecz tylko w kategorii najmniejszych gospodarstw⁵⁵. W Kanadzie odnotowano podobny wzór: zmalała liczba bardzo małych gospodarstw rolnych (o sprzedaży poniżej 25 000 CAD), choć nieco wolniej niż w przypadku większych gospodarstw⁵⁶. W obu krajach wiele dużych i bardzo dużych gospodarstw rolnych (np. o sprzedaży przekraczającej 1 mln USD) nadal prowadzonych jest przez rodziny, ale zazwyczaj ma pewnego rodzaju status korporacyjny.

Wiele zmian może zagrażać dominacji modelu rolnictwa rodzinnego w Europie. Niektóre nowe technologie – takie jak systemy informacji geograficznej na potrzeby prac polowych i hodowli zwierząt gospodarskich – są tak skomplikowane, że duże gospodarstwa korporacyjne mogą być lepiej przygotowane do używania ich ze względu na korzystanie z wyspecjalizowanego personelu informatycznego i oprogramowania oraz posiadanie łatwiejszego dostępu do niezbędnego finansowania. Może to być bardziej zauważalne w regionach, w których istnieją struktury dużych gospodarstw rolnych, takich jak: Basen Paryski, Niemcy Wschodnie lub niektóre części Wielkiej Brytanii. Coraz bardziej rygorystyczne wymagania detaliistów dotyczące informacji o pochodzeniu i kontroli jakości, zarówno na masowych, jak i na ekologicznych rolnych rynkach

towarowych, doprowadziły już do bardziej bezpośredniej kontroli wielu działań na terenie gospodarstwa rolnego⁵⁷. Z czasem może to wiązać się z wirtualnym przejęciem rodzinnych gospodarstw rolnych przez duże korporacje, nawet jeśli własność prawna gruntów pozostaje przy osobach prywatnych.

Wydaje się, że rodzinne gospodarstwa rolne są w stanie zachować swoje zalety, jakimi są elastyczność i odporność, w kontekście zmieniających się warunków rynkowych. Popyt konsumpcyjny na tradycyjną żywność i napoje z zaufanych źródeł, chociaż osłabiony podczas obecnej recesji, wskazuje na podstawową preferencję dla krótkich łańcuchów dostaw żywności i rolnictwa ekologicznego. Aby jak najlepiej wykorzystały te możliwości i nadal konkurować na bardziej konwencjonalnych rynkach – zarówno rolnych, jak i innych – członkowie rodzinnego gospodarstwa rolnego będą musieli zadbać o posiadanie aktualnej wiedzy i umiejętności poprzez regularne szkolenie i kształcenie, a być może także za pośrednictwem spółdzielni i sieci.

Ponadto wsparcie dla rolnictwa rodzinnego jest skorelowane z żywotnością obszarów wiejskich. Około 30% wszystkich rolników ma co najmniej 65 lat i prowadzi przeważnie bardzo małe gospodarstwa rolne⁵⁸. Jeśli młode rodziny mają być zachęcane do pozostania w gospodarstwie rolnym lub do podjęcia działalności rolniczej, trzeba im zapewnić odpowiednie lokalne udogodnienia – takie jak: opieka zdrowotna, opieka nad dziećmi, obiekty kulturalne i sportowe – aby obszary wiejskie stały się atrakcyjnymi miejscami do mieszkania i pracy.

54 USDA National Institute of Food and Agriculture, Family and Small Farms: Family Farms Overview, http://www.nifa.usda.gov/nea/ag_systems/in_focus/familyfarm_if_overview.html.

55 Kirschenmann, K., Stevenson, S., Buttell, F., Lyson, T., i Duffy, M., (2004), *Why Worry About the Agriculture of the Middle?*, White Paper for the Agriculture of the Middle Project, <http://www.agofthemiddle.org/>.

56 Statistics Canada (2009), The Financial Picture of Farms in Canada, <http://www.statcan.gc.ca/ca-ra2006/articles/fnpicture-portrait-eng.htm>.

57 Banterle, A., i Peri, M., (2007), *The supply chains of organic products: an empirical analysis of the processing sector in six EU Mediterranean regions*, referat wygłoszony podczas 103. seminarium EAAE „Adding Value to the Agro-Food Supply Chain in the Future Euromediterranean Space”, Barcelona.

58 Eurostat, badanie struktury gospodarstw rolnych 2010.

Wiedza o środowisku

Przez wiele wieków rodzinne gospodarstwa rolne ukształtowały i określiły cechy wielu krajobrazów wiejskich w Europie. Z nowoczesnego punktu widzenia gospodarstwa te zapewniają cenne usługi w zakresie ochrony środowiska. Ich wkład jest zróżnicowany – mniejsze rodzinne gospodarstwa rolne często zarządzają użytkami rolnymi o wysokiej wartości przyrodniczej, natomiast większe gospodarstwa rodzinne kojarzą się z dostarczaniem istotnych dóbr publicznych dzięki stosowaniu zrównoważonych praktyk rolniczych na większych obszarach.

W rodzinnych gospodarstwach rolnych zwykle panuje praktyczne podejście do zarządzania środowiskiem, mają one wspólny nieodłączny interes w zrównoważeniu środowiskowym. Charakterystyczną cechą zarządzania rodzinnym gospodarstwem rolnym jest wyraźne skoncentrowanie się na zapewnieniu dziedzictwa przyszłym pokoleniom. Ta długoterminowa perspektywa opiera się głównie na transferze ukrytej i ustnej wiedzy na temat praktyk w zakresie zrównoważonego użytkowania gruntów.

Zreformowana wspólna polityka rolna obejmuje istotne przepisy dla dobra środowiska. W ramach 2. filara rodzinne

gospodarstwa rolne mogą korzystać z finansowania z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) na rzecz poprawy środowiska i terenów wiejskich. Dostępne jest w nim szeroko zakrojone wsparcie na potrzeby m.in. rolnictwa ekologicznego, ochrony przyrody i krajobrazu w gospodarstwach rolnych, gospodarki wodnej, jakości powietrza i ochrony gleb.

Na przykład płatności dla rodzinnych gospodarstw rolnych położonych na obszarach z ograniczeniami naturalnymi są bardzo ważne dla utrzymania tych gospodarstw jako aktywnych zarządców środowiska. Podobnie płatności rolnośrodowiskowe z PROW są wykorzystywane przez rodzinne gospodarstwa rolne na

potrzeby chronienia różnorodności biologicznej, przeciwdziałania emisji gazów cieplarnianych, poprawiania jakości gleby i wody oraz dbania o krajobraz.

Rodzinne gospodarstwa rolne wykorzystują również środki PROW związane ze szkoleniem, usługami doradczymi, współpracą, krótkimi łańcuchami dostaw, systemami produkcji ekologicznej, dobrotanem zwierząt, siecią NATURA 2000 oraz zasobooszczędnymi technologiami (między innymi), aby chronić środowisko na obszarach wiejskich Europy. Efekty związane z tymi wysiłkami pomagają zagwarantować, że tereny wiejskie nadal są atrakcyjną przestrzenią do życia, pracy i odwiedzania.

Praktyczne przykłady

Przegląd bazy danych projektów PROW ENRD⁵⁹ uwydatnia wiele ciekawych studiów przypadku, które pokazują różne role, jakie rodzinne gospodarstwa rolne odgrywają w świadczeniu usług w zakresie ochrony środowiska w całej Europie. Jeden z takich przykładów stanowi rodzina Munro z Pitmain Farm w szkockim regionie Highlands. Ojciec i syn wykorzystali tam płatności rolnośrodowiskowe w celu odtworzenia, chronienia i wzmocnienia ekosystemów, które są zależne od ich wysoko położonego gospodarstwa hodowlanego.

Podejście Williama Munro do ochrony różnorodności biologicznej użytków rolnych jest charakterystycznym przykładem, jak tysiące innych rodzinnych gospodarstw rolnych na obszarach wiejskich w całej Europie wykorzystuje programy rolnośrodowiskowe do ochrony lokalnej fauny i flory.

Rodzinne gospodarstwa rolne są silnie powiązane z ziemią, lokalnym terytorium i tożsamością regionalną. Są one na ogół bardziej odpowiednie do stosowania zrównoważonych metod produkcji rolnej niż przedsiębiorstwa rolne prowadzone wyłącznie w celu osiągnięcia maksymalnego zysku.

Studium przypadku: gospodarstwo rolne rodziny Munro – ochrona siedlisk

William Munro uczył się o znaczeniu zrównoważonego użytkowania gruntów od ojca, gdy dorastał w rodzinnym gospodarstwie rolnym w Kinguisse. Jest zdecydowanym zwolennikiem wsparcia PROW na rzecz usług w zakresie ochrony środowiska i dostrzega korzyści społeczno-gospodarcze płynące z tej

© Komisja Europejska

pomocy: „Finansowanie jest bardzo ważne, gdybyśmy go nie mieli, musielibyśmy wypasać owce na łąkach przez cały rok, gdyż ze względu na klimat trawa jest tutaj rzadkością”.

„To, że trzymamy owce z dala od łąk, przynosi realne korzyści środowisku, ponieważ miejsca te stały się dobrym siedliskiem dla gatunków, których populację staramy się zwiększać na naszym terenie. Finansowanie, które otrzymujemy, pomaga również społeczności lokalnej, ponieważ to gospodarstwo rolne jest częścią parku narodowego i odwiedza je wielu obserwatorów ptaków. Korzystają z siedlisk, które utworzyliśmy, a podczas pobytu tutaj wydają pieniądze w sklepach i wspierają gospodarkę wiejską”.

„Pieniądze, które otrzymaliśmy z PROW, zostały wykorzystane na wsparcie środowiskowe, ale pomogły nam także rozwinąć naszą działalność. Środki zainwestowaliśmy z powrotem w gospodarstwie i wykorzystaliśmy je na przykład na zakup wysokiej jakości zwierząt gospodarskich w celu wzmocnienia naszej działalności i utrzymania konkurencyjności. Uważamy, że w rezultacie gospodarstwo stało się efektywniejsze zarówno pod względem produkcji żywności, jak i dbałości o tereny wiejskie”.

Więcej informacji:

http://enrd.ec.europa.eu/policy-in-action/rdp_view/pl/view_projects_pl.cfm?action=detail&backfuse=jsview&postcard_id=10520

http://enrd.ec.europa.eu/publications-and-media/media-gallery/videos/en/video_033.cfm

© Komisja Europejska

Gospodarowanie obornikiem

Inna forma wsparcia PROW, którą rodzinne gospodarstwa rolne często wykorzystują, aby poprawić jakość usług w zakresie ochrony środowiska, związana jest z inwestycjami w systemy gospodarowania obornikiem. Jeśli obornik nie jest traktowany z odpowiednią ostrożnością, może zagrażać zanieczyszczeniem, niekorzystnie wpływając na jakość wody, powietrza, gleby, siedlisk i na zdrowie ludzkie. Wiele rodzinnych gospodarstw rolnych we wszystkich państwach członkowskich skorzystało ze wsparcia PROW, aby zmodernizować swoje systemy gospodarowania obornikiem.

Redukcja emisji gazów cieplarnianych

Działania w dziedzinie klimatu są priorytetem dla wszystkich państw członkowskich. Rodzinne gospodarstwa rolne są w sytuacji umożliwiającej wykorzystanie wsparcia PROW do łagodzenia zmiany klimatu poprzez redukcję emisji gazów cieplarnianych. Obejmuje to stosowanie mniej energochłonnych technik rolnictwa i wytwarzanie większej ilości energii ze źródeł odnawialnych.

Wytwarzanie energii ze źródeł odnawialnych może potencjalnie zróżnicować i zwiększyć źródła dochodów rodzinnych gospodarstw rolnych. Co więcej, może przyczynić się do oszczędności kosztów, ponieważ gospodarstwa stają się

Gospodarstwo mleczarskie Agrodan – system gospodarowania obornikiem

Agrodan – gospodarstwo mleczarskie, położone w zachodniej Słowacji w pobliżu wsi Koš – jest średniej wielkości przedsiębiorstwem; jego właściciel, Daniel Leitman, zatrudnia około 40 pracowników, w tym swojego syna, brata, bratową i bratanek.

© Punkt kontaktowy ENRD

Daniel Leitman otrzymał w ramach PROW środki na dofinansowanie kosztów dużego projektu modernizacyjnego dotyczącego budowy dużej, nowej obory wyposażonej w specjalne systemy gospodarowania obornikiem i zbiornik na obornik o kubaturze 2 tys. metrów sześciennych.

Mówiąc o swoim projekcie, Daniel Leitman zwraca uwagę na to, jak „ochrona środowiska zyskała wskutek lepszego stosowania, usuwania i składowania obornika. Poprawiliśmy także warunki bytowe krów i warunki pracy personelu. Wszystkie środki, które zastosowaliśmy, zapewniają nam korzystne perspektywy gospodarcze na przyszłość”.

Dalsze efekty ekologiczne wsparcia PROW obejmują zwiększoną zdolność do dostarczania lokalnych produktów spożywczych po konkurencyjnych cenach do sprzedaży za pośrednictwem punktów krótkiego łańcucha dostaw, takich jak punkt sprzedaży przy tym gospodarstwie rolnym. We wnioskach Komisji Europejskiej dotyczących polityki na okres finansowania PROW 2014–2020 promuje się tworzenie nowych krótkich łańcuchów dostaw. Jest to po części spowodowane czynnikami związanymi z ograniczaniem odległości, jaką żywność musi pokonać od producenta do konsumenta⁶⁰, z których płyną korzyści w zakresie zdrowia i na rzecz klimatu.

Więcej informacji:

Materiał wideo ENRD:

http://enrd.ec.europa.eu/policy-in-action/rdp_view/pl/

[view_projects_pl.cfm?action=detail&backfuse=jsview&postcard_id=10781](http://enrd.ec.europa.eu/policy-in-action/rdp_view/pl/view_projects_pl.cfm?action=detail&backfuse=jsview&postcard_id=10781)

bardziej samowystarczalne pod względem energetycznym, co tym samym zmniejsza ryzyko operacyjne wynikające z takich czynników zewnętrznych, jak

przerwy w dostawie energii elektrycznej lub wahania cen.

Gospodarstwo rolne Schalenbourg – energia ze źródeł odnawialnych

Jak wspomina Caroline Denis-Schalenbourg, „półtora roku temu razem z siostrą przejęliśmy rodzinne gospodarstwo rolne. Chcieliśmy ograniczyć koszty do minimum, więc postanowiliśmy zainstalować panele słoneczne w naszym gospodarstwie na własne potrzeby energetyczne, które są duże ze względu na wiele projektów”. Aby pomóc w zrealizowaniu tego projektu, wykorzystano finansowanie z PROW w belgijskim Regionie Walonii.

© Punkt kontaktowy ENRD

„Zbudujemy oborę dla 200 owiec i wyremontujemy punkt sprzedaży przy naszym gospodarstwie, dodamy chłodnię i chłodzoną przestrzeń roboczą. Wymaga to dużo energii, więc postanowiliśmy zainstalować panele fotowoltaiczne i otrzymaliśmy finansowanie pokrywające 25% kosztów. Jestem młodą rolniczką, więc byłam również uprawniona do dodatkowego wsparcia z PROW. Tak więc zaczęliśmy realizować nasz projekt, który będzie korzystny i dla naszego przedsiębiorstwa rodzinnego, i dla środowiska”.

Więcej informacji:

Baza danych projektów PROW: http://enrd.ec.europa.eu/policy-in-action/rdp_view/pl/view_projects_pl.cfm?action=detail&backfuse=jsview&postcard_id=11060

Blog o gospodarstwie rolnym Schalenbourg: <http://www.fermeschalenbourg.blogspot.be>

Oprócz pomagania rodzinnym gospodarstwom rolnym w znalezieniu zyskownych sposobów zmniejszenia śladu węglowego środki finansowe z PROW pomagają również dostosować obszary wiejskie w państwach członkowskich, tak aby lepiej chroniły zasoby naturalne, na które wpływa zmiana klimatu.

Możliwości w zakresie rolnictwa ekologicznego

Stosowanie mniej intensywnych praktyk rolniczych od dawna jest tradycją w mniejszych gospodarstwach rolnych. Ekologiczne metody produkcji stosowane przez rodzinne gospodarstwa rolne mogą być szczególnie efektywne w przewidywaniu wyzwań w dziedzinie środowiska, takich jak: susza, degradacja gleby, zanieczyszczenie i utrata różnorodności biologicznej.

Gospodarstwo rolne Mallia – wspieranie rolnictwa ekologicznego

Rodzina Mary Mallii prowadzi w Mgarr na Malcie ekologiczne gospodarstwo rolne. Mary Mallia zwraca uwagę, że ich ekologiczne metody produkcji „ograniczają użycie chemicznych pestycydów i fungicydów, więc na ekologicznych polach mogą rozwijać się pożyteczne owady oraz flora i fauna. Przyczynią się one do zwalczania szkodników w sposób bardziej naturalny.

© Punkt kontaktowy ENRD

Napowietrzają również glebę, dzięki czemu jest zdrowa i urodzajna. Ponieważ gleba jest zdrowsza, może znacznie lepiej zachowywać wilgoć, co z kolei zmniejsza potrzebę nawadniania”.

Gospodarstwo rolne rodziny Mallia otrzymało wsparcie finansowe z PROW w postaci dotacji na pokrycie kosztu uzyskania statusu certyfikowanego producenta produktów ekologicznych oraz rekompensat, które zrównoważyły dodatkowe koszty poniesione w związku z rolnictwem ekologicznym.

Więcej informacji:

Wywiad z Mary Mallią, materiał wideo ENRD:

http://enrd.ec.europa.eu/publications-and-media/media-gallery/videos/en/video_031.cfm

© Tim Hudson

Przyszłe priorytety

W okresie programowania 2014–2020 środki finansowe w ramach PROW mają pomóc jeszcze większej liczbie rodzinnych gospodarstw rolnych w przyjęciu podejścia ekologicznego, jak również innych form rolnictwa przyjaznych dla środowiska. Zaproponowano szczególne działanie dotyczące rolnictwa ekologicznego⁶¹, które zachęci większą liczbę rodzinnych gospodarstw rolnych do konwersji i uzyskania statusu certyfikowanych dostawców żywności przyjaznej dla środowiska. Wspólne podejście do działań rolnośrodowiskowych również jest szeroko promowane. Może ono polegać na tworzeniu grup producentów na potrzeby świadczenia usług w zakresie ochrony środowiska. Niektóre rodzinne gospodarstwa rolne przekonano już do długotrwałych korzyści płynących ze wspólnej pracy.

Gospodarstwo rodziny de Groot⁶² z Woerden w Holandii docenia na przykład synergii, którą można uzyskać przez połączenie sił z sąsiadami, aby dbać o lokalne środowisko i krajobraz. Jaco de Groot, jeden z synów w rodzinie, jest zdecydowanym zwolennikiem wsparcia

rozwoju obszarów wiejskich w zakresie wspólnego podejścia. Zwraca uwagę, że „działania rolnośrodowiskowe w naszym gospodarstwie są zaprojektowane przez regionalną spółdzielnię rolników, której jestem aktywnym członkiem i która zajmuje się ochroną użytków rolnych. Fundusze rolnośrodowiskowe pozwalają mi użytkować część moich gruntów mniej intensywnie, co jest dobre dla przyrody i dla publicznego wizerunku gospodarstwa”.

Holenderskie organy ds. rozwoju obszarów wiejskich są pod tak dużym wrażeniem możliwości środowiskowych i społeczno-gospodarczych, jakie daje wspólne podejście, że planują w przyszłości zapewniać całe wsparcie rolnośrodowiskowe za pośrednictwem spółdzielni. Inne państwa członkowskie również badają, co mogą zrobić, aby zachęcić swoich rolników do aktywniejszego angażowania się w grupy producentów na potrzeby usług w zakresie ochrony środowiska.

Kolejna innowacja polityczna, która ma poprawić zdolność rodzinnych gospodarstw rolnych do świadczenia usług w zakresie ochrony środowiska, wiąże

się z położeniem nacisku na wsparcie rolnośrodowiskowe w ramach PROW w większym stopniu zorientowane na wyniki. Aby tak się jednak stało, rolnicy muszą być odpowiednio wyposażeni na potrzeby monitorowania wyników swoich działań na rzecz ochrony przyrody i krajobrazu.

Fundusze szkoleniowe w PROW są postrzegane jako coraz bardziej użyteczne narzędzia, które można połączyć ze środkami rolnośrodowiskowymi (lub innym wsparciem ekosystemów), aby pomóc rolnikom w identyfikowaniu i zgłaszaniu gatunków dzikiej fauny i flory, występujących na ich polach, torfowiskach, w ciekach wodnych i na terenach zalesionych.

Takie doświadczenia uwydatniają poziom skuteczności rodzinnych gospodarstw rolnych pod względem świadczenia cennych usług w zakresie ochrony środowiska w sposób korzystny dla wszystkich stron, co pomaga terenom wiejskim Europy zachować swoje atuty. Finansowanie z PROW nadal będzie wzmacniać zdolność dużych i małych rodzinnych gospodarstw rolnych do generowania usług w zakresie ochrony środowiska.

Gospodarstwo rolne Rosenhof – szkolenie w zakresie różnorodności biologicznej

Sandra Lerner z rodzinnego gospodarstwa rolnego Rosenhof w pobliżu Marz w Austrii wzięła udział w szkoleniu w zakresie różnorodności biologicznej współfinansowanym w ramach PROW. Jak wyjaśnia, „mamy kilka użytków zielonych o wysokiej wartości przyrodniczej, z tytułu których otrzymujemy płatności rolnośrodowiskowe. Jest to obszar, na którym monitorujemy różnorodność biologiczną przy użyciu umiejętności, które zyskaliśmy podczas projektu szkoleniowego. Obserwujemy dziewięć różnych gatunków ptaków i owadów. Monitoring ten prowadzimy jako rodzina, co bardzo nam się podoba”.

„Projekt ten pomógł mi uzmysłowić sobie, jak wiele różnych gatunków zwierząt żyje na terenach wiejskich i na moich polach. Monitorowanie różnorodności biologicznej nauczyło mnie postrzegać moje pola i łąki w inny, bardziej ekologiczny sposób”.

© Punkt kontaktowy ENRD

Więcej informacji:

Materiał wideo ENRD:

http://enrd.ec.europa.eu/publications-and-media/media-gallery/videos/en/video_038.cfm

Zachęcanie następnego pokolenia

Często mówi się, że rolnictwo rodzinne to coś więcej niż tylko działalność – to sposób życia, i to głęboko związany z takimi wartościami, jak solidarność, ciągłość i zaangażowanie. Aby poprawić żywotność obszarów wiejskich i zachęcić młodzież do rolnictwa, ważne jest uwzględnienie dwóch kluczowych zagadnień: po pierwsze promowanie szybkiego i skutecznego przeniesienia własności gospodarstwa rolnego i obowiązków związanych z zarządzaniem z jednego pokolenia na kolejne (dziedziczenie), a po drugie ułatwianie szerszego dostępu do gruntów w przypadku młodzieży chcącej zająć się rolnictwem po raz pierwszy.

Rodzinne gospodarstwa rolne mają rozmaite formy i rozmiary i stoją przed wieloma różnymi wyzwaniami. Wszystkie gospodarstwa rodzinne – od małych gospodarstw, w których działalność prowadzona jest na jednej działce, aż po te znajdujące się na drugim końcu klasyfikacji – mają jednak jedną cechę wspólną: nieuniknioną konieczność wcześniejszego lub późniejszego przekazania przez jedno pokolenie gospodarstwa rolnego, jego majątku i obowiązków związanych z zarządzaniem kolejnemu pokoleniu. Zasadnicze znaczenie ma dopilnowanie, żeby proces ten odbywał się szybko i skutecznie, gdyż ma on bezpośredni wpływ na długoterminową wydajność i rentowność gospodarstwa, a także na społeczną stabilność i dobrobyt rolniczej rodziny.

Wyzwanie związane z dziedziczeniem

Modele dziedziczenia znacznie się różnią w całej UE w zależności od lokalnej kultury i tradycji oraz od mechanizmów prawnych i finansowych, które istnieją w poszczególnych państwach członkowskich i ich regionach. Nie ma jednego, wspólnego podejścia, ale istnieją wspólne wyzwania.

W idealnym świecie starsze pokolenie powinno rozpocząć planowanie procesu dziedziczenia możliwie wcześnie. W praktyce jednak często do tego nie dochodzi. Brak wcześniejszego planowania może okazać się kosztowny dla gospodarstwa rolnego i dla prowadzącej je rodziny – potencjalne konsekwencje mogą obejmować rozpad relacji rodzinnych, wyższe

obciążenia podatkowe, sprzedaż majątku lub nawet podział gospodarstwa w celu rozstrzygnięcia sporów.

Pomimo tych zagrożeń najnowsze badanie przeprowadzone przez Barclays (jednego z głównych pożyczkodawców dla rolników w Wielkiej Brytanii) ujawniły, że 44% rolników w Anglii, Szkocji i Walii nie ma żadnego formalnego planu dziedziczenia na potrzeby przekazania prowadzenia działalności, gdy przejdą na emeryturę. Ponadto jedna czwarta spośród tych, którzy nie mają takiego planu, przyznała, że wynika to po prostu z faktu, że o tym nie myśleli.

„W Anglii panuje długa tradycja rolnictwa rodzinnego i wiele gospodarstw należy do tej samej rodziny od kilku pokoleń. Ale

rolnicy nadal źle sobie radzą, jeśli chodzi o myślenie z wyprzedzeniem o czasie, gdy będą musieli przekazać majątek i prowadzenie rodzinnego przedsiębiorstwa swoim dzieciom” – wyjaśnia David Wilford z sieci do spraw angielskiego programu rozwoju obszarów wiejskich. „To zrozumiałe, że wielu rolników niechętnie myśli o przejściu na emeryturę, i łatwo jest odkładać rozmowę przy kuchennym stole na temat tego, kto przejmie gospodarstwo, ale jest to narażenie przyszłego powodzenia rodzinnego przedsiębiorstwa na ryzyko, a także także powodować poważne napięcia w rodzinie”.

W Szkocji, na północ od granicy, Peter Cook pracuje jako doradca do spraw rolnictwa z wieloletnim doświadczeniem w zakresie współpracy z rodzinnymi gospodarstwami rolnymi. „Rolnicze rodziny powinny bardzo wcześnie przeprowadzić rozmowę na temat dziedziczenia” – twierdzi. „Najważniejsze są oczekiwania. Jeżeli ktoś oczekuje, że jego przyszłość będzie związana z gospodarstwem, a nagle okazuje się, że nie ma tu dla niego miejsca, może poczuć gorycz i długotrwałą urazę. Podjęcie tematu na wczesnym etapie i wypracowanie rozsądnego rozwiązania dla każdego jest niezbędne i pozwoli uniknąć wiele stresu”.

Oczywiście planowanie dziedziczenia wymaga założenia, że istnieją następcy, którzy zostali wyznaczeni do przejęcia gospodarstwa, co nie zawsze ma miejsce. Najnowsze badania przeprowadzone

w Irlandii wśród ponad 400 rolników w wieku powyżej 50 lat wykazały, że 48% z nich nie ma następcy – głównie dlatego, że nie mają dzieci, nie podjęli decyzji, któremu dziecku przekażą gospodarstwo, lub dzieci nie są zainteresowane kontynuowaniem działalności rolniczej. Według Pata Bogue’a, autora sprawozdania na temat mobilności gruntów i dziedziczenia w Irlandii⁶³, które opublikowano w styczniu 2013 r., „brak następców działalności rolniczej i starzenie się ludności zajmującej się rolnictwem stwarza w Irlandii wyzwania, ale i potencjalne możliwości: wyzwania pod względem tego, co rolnicy mogą zrobić ze swoimi gospodarstwami, gdy już nie będą mogli ich prowadzić samodzielnie lub gdy będą chcieli przejść na emeryturę, a możliwości ze względu na to, że użytki rolne stanowią cenne mienie i są inni rolnicy, którzy bardzo chcą pozyskać dodatkowe grunty”.

Dostęp do gruntów

Skuteczne funkcjonowanie rynku gruntów (zarówno sprzedaży, jak i dzierżawy) uważane jest za niezbędne dla długoterminowej rentowności rolnictwa rodzinnego. Dostęp do gruntów nie tylko wpływa na względną rentowność gospodarstw, ale też zwiększa ich zdolność dostosowywania się do zmiennych warunków gospodarczych. Brak dostępu do gruntów po przystępnych cenach pozostaje jednak dla wielu młodych rolników największym powodem frustracji, bez względu na to, czy są oni nowymi

podmiotami, czy rozwijają rodzinne przedsiębiorstwa, które odziedziczyli.

Ceny gruntów kształtuje złożona interakcja szeregu czynników, które odzwierciedlają krajowe i regionalne przepisy i ramy instytucjonalne, regionalne zróżnicowanie warunków społeczno-ekonomicznych, rozwój innych sektorów gospodarki oraz rolę wsparcia publicznego. Poważny wpływ na cenę gruntów rolnych miało długotrwałe wspieranie rynku rolnego. Obecnie w cenach gruntów skutecznie uwzględnione są w szczególności różne formy obszarowych płatności bezpośrednich w ramach 1. i 2. filara WPR.

Chociaż na ceny gruntów trudno mieć wpływ, można utworzyć inne ramy instytucjonalne, aby ułatwić dostęp do gruntów młodym osobom, które po raz pierwszy podejmują działalność rolniczą.

Jak wyjaśnia Pat Bogue, „niezmiernie ważne jest wspieranie i promowanie przechodzenia gruntów ze starszych pokoleń rolników na młodsze. W Irlandii zalecamy na przykład podjęcie większych wysiłków, aby zachęcić rolników, którzy nie mają następców, do rozważenia długoterminowej dzierżawy gruntów młodym rolnikom, którzy gruntów szukają. Zalecamy również tworzenie nowych modeli współpracy, w których starsi rolnicy zachowują określony poziom działalności rolniczej przy jednoczesnym zaangażowaniu młodszego rolnika”. Takie inicjatywy istnieją już w Niemczech (www.hofgruender.de) i mają na celu powiązanie młodszego pokolenia rolników, którzy nie posiadają gruntów, ze starszym pokoleniem rolników, którzy szukają następców.

Pat Bogue zwraca jednak również uwagę na potencjalne „różnice kulturowe między pokoleniami. Młodzi rolnicy mogą być zmuszeni dowieść starszym właścicielom gruntów, że warto rozważyć przekazanie im gruntów poprzez dzierżawę, partnerstwo lub inne mechanizmy. Będzie to wymagało od nich zyskania zaufania starszych rolników i udowodnienia swojej wartości jako opiekunów cennych gruntów, których poszukują”.

Możliwości wspierania dziedziczenia w latach 2014–2020

Dziedziczenie jest złożoną kwestią obejmującą wiele powiązanych czynników, które należy rozważyć z perspektywy obecnego rolnika, potencjalnego następcy i gospodarstwa rolnego.

Promowanie skutecznego i efektywnego dziedziczenia nie należy do kompetencji UE, ale wspólna polityka rolna oferuje szereg narzędzi wsparcia odnowy pokoleniowej. W ramach 1. filara rolnicy w wieku do 40 lat będą otrzymywali specjalną dopłatę uzupełniającą dla młodych rolników przez okres maksymalnie pięciu lat. W ramach 2. filara wspieraniu młodych rolników służy szereg środków – jeżeli młody rolnik ma 40 lat lub mniej, ma odpowiednie umiejętności i kompetencje oraz rozpoczyna „działalność po raz pierwszy jako kierujący gospodarstwem rolnym”. Definicja ta obejmuje zarówno nowe podmioty w sektorze rolnym, jak i dzieci rolników, które przejmują rodzinne przedsiębiorstwo.

Państwa członkowskie mają kilka możliwości wspierania przekazywania rodzinnych gospodarstw rolnych, które przewidziano w rozporządzeniu w sprawie EFRROW na lata 2014–2020. Zalicza się do nich wsparcie w ramach działania dotyczącego rozwoju gospodarstw i działalności gospodarczej. Obejmuje ono:

- pomoc na rozpoczęcie działalności gospodarczej na rzecz młodych rolników – wsparcie w wysokości do 70 000 euro przez okres maksymalnie pięciu lat, uzależnione od przedłożenia planu biznesowego. Młody rolnik musi spełniać wymogi w odniesieniu do definicji rolników aktywnych zawodowo w terminie 18 miesięcy od daty rozpoczęcia działalności;
- inwestycje w środki trwałe:
 - zwykle poziomy intensywności pomocy mogą zostać podniesione o 20% w przypadku młodych rolników;

- w ramach tego środka wsparcie może być również przyznawane młodym rolnikom na inwestycje mające na celu spełnienie norm unijnych mających zastosowanie do produkcji rolnej, w tym norm dotyczących bezpieczeństwa pracy. Takie wsparcie może zostać udzielone maksymalnie na 24 miesiące od daty rozpoczęcia działalności;
- dodatkowe wsparcie może również zostać udzielone wszystkim rolnikom w celu spełnienia nowych wymogów nałożonych przez prawo unijne. Może ono zostać udzielone na maksymalnie 12 miesięcy od dnia, w którym wymogi te stają się obowiązkowe dla gospodarstwa rolnego;
- roczne lub jednorazowe płatności dla drobnych producentów rolnych kwalifikujących się do systemu dla małych gospodarstw ustanowionego zgodnie z rozporządzeniem w sprawie płatności bezpośrednich, którzy zobowiązują się do przekazania całego gospodarstwa rolnego wraz z odpowiednimi uprawnieniami do płatności innemu rolnikowi.

Po zajęciu nowego miejsca w rodzinnym przedsiębiorstwie młodzi rolnicy oczywiście będą kwalifikowali się do korzystania z wielu innych środków, przy czym może im przysługiwać podniesienie poziomu dotacji o 10%, jeżeli państwa członkowskie zdecydują się powiązać odpowiednie środki w podprogramy tematyczne (takie jak pakiet dla nowych podmiotów i młodych rolników).

Wsparcie na korzystanie z usług doradczych i ich tworzenie stanowi inną interesującą możliwość. Specjalistyczne usługi doradcze i konsultacyjne w zakresie planowania dziedziczenia już istnieją w niektórych państwach i mogą zostać ustanowione w innych krajach zgodnie z ich PROW.

Ponieważ obiektywne potrzeby gospodarstw rolnych mogą łatwo ulec powiązaniu z bardziej emocjonalnymi interesami członków rodziny, zawsze istnieje zapotrzebowanie na dobre doradztwo biznesowe i prawne połączone z jasną i skuteczną komunikacją na rzecz wsparcia procesu planowania dziedziczenia. Wyspecjalizowani doradcy ds. dziedziczenia mogą na przykład być bardzo użyteczni pod względem ułatwiania rozmów pomiędzy członkami rodziny, pomagania w interpretowaniu złożonych krajowych i regionalnych przepisów podatkowych, sporządzania testamentów i pisemnych umów w sprawie dziedziczenia, a także oferowania porad dotyczących restrukturyzacji rodzinnego gospodarstwa rolnego.

Wsparcia można udzielać również na usługi pośrednictwa, które mogą pomóc w skontaktowaniu tych rolników, którzy rozważają likwidację działalności lub przejście na emeryturę, z rolnikami, którzy rozwijają działalność lub są nowymi podmiotami w sektorze rolnym. Przy odpowiedniej wizji i zastosowaniu kreatywnego myślenia istnieje wiele możliwości zachęcania następnego pokolenia rolników do pojęcia działalności w latach 2014–2020.

Pomocna dłoń – Rola spółdzielni na całym świecie

Spółdzielnie rolnicze są obecne w każdym ogniwie łańcucha dostaw żywności, od pola do stołu. Pomagają producentom ograniczyć ryzyko rynkowe i koszty transakcji, uzyskać dostęp do zasobów, osiągnąć korzyści skali i uzyskać władzę rynkową przez wspólne nabywanie dostaw i usług, przetwarzanie i marketing.

Małe rodzinne gospodarstwa rolne dostrzegły rolę, jaką spółdzielnie rolnicze mogą odgrywać w przezwyciężaniu nieefektywności działalności (co nieodłącznie wiąże się z małymi gospodarstwami), w tym wyższych kosztów nakładów, porównywalnie niższych zysków i ograniczeń wynikających z mniej licznej siły roboczej. Gospodarstwa o powierzchni mniejszej niż 2 ha stanowią 85% wszystkich gospodarstw na świecie⁶⁴. W związku z tym zakładanie spółdzielni rodzinnych gospodarstw rolnych stało się istotnym instrumentem, który może wspierać rentowność i wzrost gospodarstw w miarę ich ewoluowania i rozwijania się, aby zaspokoić przyszłe potrzeby rynku światowego.

Zasady spółdzielni

Spółdzielnie opierają się na zasadach samopomocy, odpowiedzialności podmiotowej, demokracji, równości, sprawiedliwości i solidarności. Zgodnie z tradycją ich członkowie wyznają takie wartości etyczne, jak uczciwość,

otwartość, odpowiedzialność społeczna i troska o innych. Skupiają się nie tylko na dobrobycie członków spółdzielni, ale też na szerszej społeczności, w której ci członkowie działają, często stając się pozytywną siłą na rzecz społecznych przemian i rozwoju.

Odkąd podczas rewolucji przemysłowej powstały pierwsze modele spółdzielcze, osoby fizyczne i małe przedsiębiorstwa łączyły się, aby wzmocnić swoją pozycję na rynku. Przez lata ten model spółdzielczości rozpowszechnił się na całym świecie i zmieniał się, aby zaspokajać potrzeby różnych sektorów, celów i członków. W latach 2003–2008 w Europie 25 czołowych spółdzielni rolniczych odnotowało łączny wzrost obrotu średnio o 38%⁶⁵. Szacuje się, że na całym świecie ponad miliard osób należy do spółdzielni. Razem zapewniają ponad 100 mln miejsc pracy, czyli o 20% więcej niż przedsiębiorstwa wielonarodowe⁶⁶.

Model spółdzielczy nie jest jednak powszechnie przyjęty w całej Europie. Mając korzenie w Anglii i Niemczech,

spółdzielnie rozwijały się w większości krajów Europy Zachodniej. Na przykład we Francji 21 tys. spółdzielni zapewnia ponad milion miejsc pracy, co stanowi 3,5% ludności czynnej zawodowo⁶⁷. Ponieważ doświadczenia związane ze spółdzielczością były wykorzystywane jako socjalistyczne narzędzie planowania, szczególnie w odniesieniu do spółdzielczych gospodarstw rolnych, w czasach komunizmu w Europie Wschodniej doprowadziły do negatywnych konotacji, co ogranicza perspektywy spółdzielczości w wielu krajach Europy Środkowej i Wschodniej.

Pomimo zróżnicowanego charakteru spółdzielni na całym świecie istnieją kilka kluczowych zasad, które stanowią podstawę ich działania. Międzynarodowy Związek Spółdzielczy definiuje spółdzielnię jako „niezależne stowarzyszenie osób dobrowolnie zrzeszonych celem zaspokajania wspólnych aspiracji oraz potrzeb społeczno-gospodarczych i kulturalnych poprzez stanowiące wspólną własność i demokratycznie kontrolowane przedsiębiorstwo”.

64 Von Braun, J. (2008), Poverty, Climate Change, Rising Food Prices and the Small Farmers, Międzynarodowy Fundusz Rozwoju Rolnictwa, Rzym, IFPRI.

65 Spółdzielnie rolnicze w Europie, <http://www.agro-alimentarias.coop/ficheros/doc/03020.pdf>

66 http://www.fao.org/fileadmin/templates/getinvolved/images/WFD2012_leaflet_en_low.pdf

67 Źródło: Coop FR, Top 100 des Entreprises Coopératives et panorama sectoriel, 2010.

Spółdzielnie – Siedem zasad

- ✓ Członkostwo w spółdzielni jest **dobrowolne i otwarte** dla wszystkich osób korzystających z jej usług i gotowych wypełniać obowiązki związane z członkostwem, bez dyskryminowania.
- ✓ Spółdzielnie są **demokratycznymi organizacjami** kontrolowanymi przez członków, którzy aktywnie uczestniczą w określaniu polityki działania spółdzielni i podejmowaniu decyzji, przy czym osoby pełniące w spółdzielniach funkcje z wyboru są odpowiedzialne wobec członków.
- ✓ **Członkowie równomiernie składają się** na majątek spółdzielni i demokratycznie go kontrolują.
- ✓ Spółdzielnie są **samorządnyimi**, samopomocowymi organizacjami zarządzanymi przez swoich członków.
- ✓ Spółdzielnie zapewniają swoim członkom, wybranym przedstawicielom oraz pracownikom i personelowi kierowniczemu możliwość **kształcenia i szkolenia oraz informacji**, tak aby mogli efektywnie przyczynić się do rozwoju spółdzielni.
- ✓ Spółdzielnie służą swoim członkom w sposób najbardziej efektywny oraz wzmacniają ruch spółdzielczy dzięki **współpracy** za pośrednictwem struktur lokalnych, krajowych, regionalnych i międzynarodowych.
- ✓ Spółdzielnie pracują na rzecz **zrównoważonego rozwoju społeczności**, w których działają, przez prowadzenie polityki zaaprobowanej przez członków.

© Ludwig Matthias

Różne rodzaje spółdzielni rolniczych

Spółdzielnie działają w całym łańcuchu dostaw żywności – od spółdzielni zajmujących się marketingiem i dostawami oraz spółdzielni usługowych po wspólne i spółdzielcze gospodarstwa rolne. Spółdzielnia jest zwykle organizacją prywatną, która należy do osób korzystających z jej produktów, dostaw lub usług i jest przez nie kontrolowana. Spółdzielnie różnią się jednak znacznie pod względem rodzaju, struktury i liczby członków. Niektóre rozwijają się w tzw. formę hybridową, która odnosi się do przyjęcia

struktur organizacyjnych podobnych do struktur przedsiębiorstw należących do inwestora oraz do utworzenia struktur własności rozwoju nieopartych na użytkownikach, które to struktury dają prawa własności inwestorom spoza sektora rolnego. Międzynarodowe spółdzielnie wolą nabywać lub tworzyć zagraniczne przedsiębiorstwa należące do inwestora, aby uniknąć połączenia się z innymi spółdzielniami lub zaproponowania członkostwa zagranicznym rolnikom.

Spółdzielnie tworzone są w wielu celach. Można je zasadniczo podzielić na dwa rodzaje: 1) spółdzielnie produkcyjne,

które nabywają wspólny sprzęt lub razem zarządzają wspólnymi gruntami, aby wspierać bardziej efektywną produkcję lub przetwarzanie, w tym spółdzielcze gospodarstwa rolne; oraz 2) częściej występujące spółdzielnie usługowe, które udzielają wsparcia członkom, zazwyczaj dostarczając nakładów lub zapewniając wspólną dystrybucję i marketing produktów swoich członków. Jednym z godnych uwagi rodzajów spółdzielni jest spółdzielnia negocjująca, której zadaniem jest prowadzenie negocjacji z innymi przedsiębiorstwami w łańcuchu dostaw w celu uzyskania lepszych warunków handlowych dla swoich członków.

Wspieranie innowacji i wydajności przez usługi w zakresie zastępstwa we Włoszech

Spółdzielnia Maschinenring powstała w 2000 r., należy do niej ponad 5 tys. rolników i leśników w gminie Bolzano we Włoszech. Organizacja ta bazuje na doświadczeniach z Austrii i Niemiec. Oferuje rolnikom i leśnikom szeroki zakres usług, w tym utrzymanie lasów, przerzedzanie, cięcie drewna i zrywkę drewna. Wszystkie te usługi można zamówić przez internet, dzięki czemu członkom spółdzielni łatwo jest z nich korzystać. System ten umożliwił bardziej efektywne wykorzystanie maszyn w całym regionie.

Stowarzyszenie promuje współpracę między rolnikami i osobami odpowiedzialnymi za gospodarkę leśną (w celu bardziej opłacalnego korzystania z maszyn, tak aby rolnicy nie musieli kupować drogiego sprzętu), korzystanie z usług w zakresie zastępstwa w celu wspierania innych działań, w tym szkolenia, oraz robienie lepszego użytku z innowacyjnego, nowoczesnego sprzętu. Członkowie stowarzyszenia odnoszą korzyści dzięki dostępowi do pracowników lub maszyn do samodzielnego użytku. Członkowie mogą również oferować usługi i maszyny innym członkom i przedsiębiorstwom zewnętrznym. Stowarzyszenie to otrzymało finansowanie w ramach działania 115; zwraca też koszty poniesione zarówno przez członków, którzy korzystają z jego usług, jak i członków, którzy te usługi oferują. Stowarzyszenie oferuje również usługi doradcze w zakresie użytkowania maszyn, a także szkolenie.

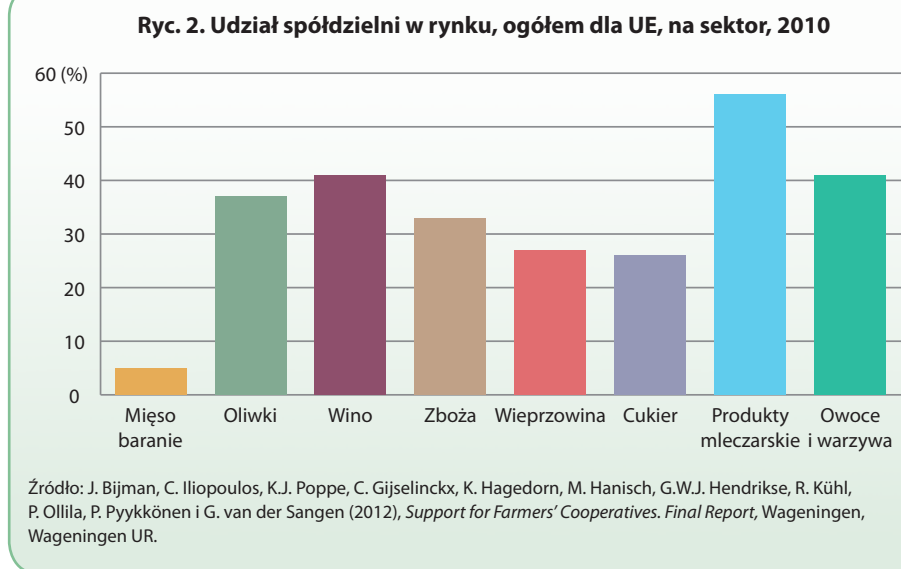

© Ludwig Matthias

Spółdzielnia Maschinenring okazała się skutecznym sposobem mechanizacji rolnictwa i leśnictwa, ponieważ zmniejsza koszty napraw maszyn i optymalizuje użytkowanie maszyn dzięki wspólnemu korzystaniu z nich. Przyczynia się do wzrostu dochodów gospodarstw, zmniejsza koszty pracy i zwiększa bezpieczeństwo pracy. Ponadto praca oferowana przez członków, za którą płaci im stowarzyszenie, nie jest opodatkowana.

<http://www.maschinenring.it/>

Wiele rodzinnych gospodarstw rolnych należy do spółdzielni, które skupiają się na wspólnej dystrybucji i marketingu swoich produktów. Zwiększa to siłę poszczególnych gospodarstw w całym łańcuchu dostaw żywności i umożliwia członkom odnoszenie korzyści skali wynikających ze współpracy. Ponadto wspólna praca pozwala gospodarstwom rodzinnym zminimalizować ryzyko rynkowe i wzmocnić swoją pozycję poprzez wspieranie innowacji produktowych i zagwarantowanie jakości i bezpieczeństwa żywności. Wiele spółdzielni skupiło się na możliwości wzmocnienia relacji z konsumentami końcowymi, reagując na zainteresowanie pochodzeniem żywności: dostosowanie produktów i innowacje produktowe oparte są na informacjach zwrotnych otrzymywanych od klientów.

Siła spółdzielni na rynku wzrosła w ostatnich latach, chociaż istnieją znaczne różnice między poszczególnymi państwami członkowskimi i sektorami. W niektórych krajach, zwłaszcza w nowych państwach

członkowskich, spółdzielnie nadal odgrywają jedynie marginalną rolę. Na ryc. 2 przedstawiono średnią unijną w podziale na sektory⁶⁸.

Krótkie łańcuchy dostaw

Zapotrzebowanie konsumentów na produkty lokalne o pewnym pochodzeniu – połączone z koniecznością nadania przez producentów wartości dodanej ich produktom – doprowadziło do powstania różnorodnych lokalnych sieci spożywczych i krótkich łańcuchów dostaw. Współpraca producentów ma do odegrania ważną rolę – rodzinne gospodarstwa rolne działają razem na rzecz tworzenia krótkich łańcuchów dostaw w celu nadania swoim produktom wartości dodanej, budowania relacji z konsumentami i zdobycia większego udziału w łącznych wydatkach na żywność. Ten rodzaj organizacji producentów skupia się na dystrybucji i marketingu, rozwijając wspólną tożsamość w odniesieniu do grupy gospodarstw rodzinnych, opartą na wspólnych warunkach geograficznych, praktykach rolniczych lub tradycyjnych technikach produkcji.

W całej UE producenci utworzyli zróżnicowane krótkie łańcuchy dostaw, które są dostosowane do lokalnego kontekstu, w jakim powstały. Najczęstsze krótkie łańcuchy dostaw obejmują sprzedaż bezpośrednią z gospodarstwa rolnego w punktach sprzedaży przy gospodarstwie, w formie programów dostarczania zestawów produktów lub targów rolnych. W ramach współpracy producenci tworzyli i rozwijali również portale internetowe, „znikające sklepy” (*pop-up shop*), automaty, kawiarnie, rolnictwo wspierane przez społeczność lokalną i łańcuchy dostaw dla gastronomii w sektorze publicznym w szkołach i szpitalach.

Wiele z tych organizacji producentów umożliwia także łączenie zasobów ludzkich – poszczególni producenci na zmianę zajmują się dystrybucją lub sprzedają produktów ze wszystkich gospodarstw. W niektórych przypadkach organizacje umożliwiły rodzinnym gospodarstwom rolnym wspólne

pokrycie kosztów zatrudnienia specjalisty ds. marketingu. Współpraca zwiększyła także zaufanie gospodarstw rodzinnych do innowacji – wiele spółdzielni testuje nowe produkty i twórcze rozwiązania w zakresie bezpośredniej sprzedaży produktów konsumentom⁶⁹.

Tworzenie krótkich łańcuchów dostaw na obszarach wiejskich może przynosić wiele korzyści gospodarczych, środowiskowych i społecznych. Mogą one pomóc w dywersyfikacji

gospodarki wiejskiej i zwiększeniu jej odporności, zdobyciu większego udziału w wydatkach na żywność na poziomie lokalnym, tworzeniu miejsc pracy; mogą przyczynić się do budowania wizerunku danego obszaru oraz poprawić stan środowiska, wspierając tym samym rozwój turystyki. Krótkie łańcuchy dostaw wiążą się również z mniejszym śladem węglowym. Ponownie łączą ludzi z tradycją i kulturą lokalnych terenów, często wzbudzając w nich poczucie dumy i przynależności do wspólnoty, w której wiedza i zaufanie stanowią podstawę relacji producent-konsument.

© Peasant Evolution Producers Cooperative

Spółdzielnie małych gospodarstw rolnych i globalne bezpieczeństwo żywnościowe

Spółdzielnie nie tylko odgrywają istotną rolę we wspieraniu zrównoważonego charakteru małych gospodarstw, lecz mają też do odegrania kluczową rolę w zapewnianiu globalnego bezpieczeństwa żywnościowego. Spółdzielnie tworzone przez małe rodzinne gospodarstwa rolne są coraz popularniejsze na całym świecie. Zwiększają wydajność w ujęciu globalnym i umożliwiają drobnym producentom rolnym efektywniejsze reagowanie na zmieniające się zapotrzebowanie na rynku. Rolnicy należący do spółdzielni mają większą indywidualną władzę i kontrolę nad produkcją (w tym nad nakładami i użytkowaniem gruntów) niż mieliby

w ramach kontraktacji. W ten sposób w modelu spółdzielczym bezpieczeństwo żywnościowe jest mniej podatne na zagrożenia⁷⁰.

Lepszy dostęp do zasobów, narzędzi informacyjnych i usług, który zapewnia spółdzielnia, zachęca członków do podniesienia poziomu produkcji żywności przy jednoczesnej redukcji kosztów transakcyjnych, poprawie jakości i tworzeniu miejsc pracy. Często można to osiągnąć na obszarach, gdzie możliwości podjęcia innej działalności gospodarczej są ograniczone. Istnieje zatem znaczny potencjał pod względem przyczyniania się do dobrostanu społecznego i spójności terytorialnej, szczególnie w obliczu kryzysu gospodarczego, który w wielu państwach członkowskich doprowadził do wysokiego bezrobocia.

Wiedza ta zwiększała chęć Komisji Europejskiej do wspierania gospodarstw rodzinnych. Kiedy ONZ ogłosiła rok 2014 Międzynarodowym Rokiem Rolnictwa Rodzinnego, w centrum uwagi znalazła się rola takich gospodarstw we wspieraniu zrównoważonej produkcji żywności. We wnioskach dotyczących reformy WPR Komisja Europejska wykazała swoje zaangażowanie w ułatwianie współpracy producentów. Od tego czasu przeprowadzono dodatkowe prace na potrzeby wsparcia procesu decyzyjnego Komisji. Między innymi opublikowano ważne badania⁷¹ na temat wsparcia, które jest rodzinnym gospodarstwom rolnym potrzebne do rozwoju spółdzielczości, oraz rozpoczęto konsultacje dotyczące roli rolnictwa rodzinnego⁷², których zadaniem jest określenie najważniejszych wyzwań i priorytetów na przyszłość.

69 Więcej informacji na temat żywności lokalnej i krótkich łańcuchów dostaw można znaleźć w „Przeglądzie Obszarów Wiejskich UE” nr 12: http://enrd.ec.europa.eu/publications-and-media/eu-rural-review/pl/eu-rural-review_pl.cfm.

70 Motiram, S., i Vakulabharanam, V. (2007), Corporate and Cooperative Solutions for the Agrarian Crisis in Developing Countries, *Review of Radical Political Economics*, 360–467.

71 Wsparcie na rzecz spółdzielni rolników – sprawozdanie końcowe, http://ec.europa.eu/agriculture/external-studies/2012/support-farmers-coop/fulltext_en.pdf.

72 http://ec.europa.eu/agriculture/consultations/family-farming/2013_pl.htm

Rola, jaką spółdzielnie rodzinnych gospodarstw rolnych odgrywają w zapewnieniu globalnego bezpieczeństwa żywnościowego, zyska większe uznanie, czemu towarzyszyć będzie dostosowane do potrzeb wsparcie, mające na celu umożliwienie restrukturyzacji sektora rolnego i przyspieszenie rozwoju spółdzielczości. Wspólna polityka rolna wspiera współpracę producentów dzięki wspólnej organizacji rynku⁷³ produktów, co umożliwiło lepszą koordynację poszczególnych łańcuchów dostaw. Jak już wspomniano, WPR po 2013 r. ma na celu dalsze usprawnianie współpracy producentów poprzez zapewnienie

wzmocnionych ram na potrzeby organizacji producentów, stowarzyszeń organizacji producentów i organizacji międzybranżowych, jak również wspieranie tworzenia grup producentów i krótkich łańcuchów dostaw. Oczekuje się, że ułatwi to współpracę producentów, zapewniając chętnym rolnikom pewność prawa, wsparcie finansowe i korzyści gospodarcze. Nowe możliwości prezentują także grupy operacyjne europejskiego partnerstwa innowacyjnego⁷⁴, które mogą umożliwiać nowym i istniejącym spółdzielniom badanie i rozwijanie własnych metod pracy oraz penetrowanie nowych rynków⁷⁵.

Spółdzielnie mogą również zdecydować się na kreatywne myślenie o środkach polityki, które umożliwiają wspólną pracę, uczenie się i rozwijanie kapitału ludzkiego z wykorzystaniem współpracy międzyterytorialnej i transnarodowej. Wsparcie to będzie zwiastunem zmian w przyszłości europejskiej produkcji rolnej, dystrybucji i marketingu, zmian skoncentrowanych na rodzinnych gospodarstwach rolnych, produktach wysokiej jakości i skróconych łańcuchach dostaw.

Spółdzielnia Peasant Evolution Producers' Co-Operative – Anglia

Spółdzielnia Peasant Evolution Producers' Co-Operative powstała w 2004 r. w hrabstwie Dorset, w południowo-zachodniej Anglii, jako spółdzielnia drobnych producentów. Obszar ten cechują małe rodzinne gospodarstwa rolne. 33 z nich zrzęsiły się w celu utworzenia spółdzielni, której zadaniem jest zapewnienie wsparcia, aby gospodarstwa były w stanie wypracowywać realny dochód.

Początkowo spółdzielnia skupiała się na rozwoju krótkich łańcuchów dostaw – sprzedaży produktów

bezpośrednio konsumentom, restauracjom i punktowi sprzedaży detalicznej – aby zdobyć większą część zysku z produkcji, budować relacje z konsumentami i poszerzać wiedzę o gospodarstwach należących do spółdzielni. W efekcie gospodarstwa te zdały sobie sprawę, że potrzebują urządzeń przetwórczych, aby nadać swoim produktom maksymalną wartość dodaną. W 2008 r. uzyskały finansowanie za pośrednictwem lokalnej grupy działania Leader i w ramach projektu lokalnego zbudowały wielofunkcyjny zakład przetwórczy, w którym mieści się między innymi linia do wyciskania soków i robienia przetworów, obiekty do przetwarzania ziół, pomieszczenie do rozbioru mięsa i mleczarnia. Sukces tego zakładu przetwórczego sprawił, że

© Peasant Evolution Producers Cooperative

spółdzielnia zbadała inne możliwości nadania swoim produktom wartości dodanej. Niedawno należące do niej gospodarstwa wspólnie działały na rzecz utworzenia mobilnej kawiarni, która w dalszym stopniu zwiększa wartość ich produktów poprzez gastronomię i uliczną sprzedaż żywności. Spółdzielnia obecnie przekształca ten pojazd gastronomiczny w mobilny sklep, aby obsługiwać lokalne obszary wiejskie.

Jyoti Fernandez, członkini i założycielka spółdzielni, podkreśliła dodatkowe korzyści płynące dla niej i jej ro-

dziny: „Kiedy zaczęliśmy współpracować przy przetwarzaniu, zysaliśmy silniejsze poczucie wspólnoty i tożsamości jako drobni producenci rolni, co zainspirowało nas do współpracy przy wielu inicjatywach marketingowych i projektach lokalnych. Nasz obszar ożył – istniejące małe gospodarstwa rolne zaczęły prężniej działać, a nasze tereny przyciągają coraz nowe podmioty. Z naszego doświadczenia wynika, że w rolnictwie rodzinnym chodzi nie tylko o ekonomię – chodzi też o stworzenie tętniącego życiem obszaru wiejskiego, gdzie miło jest prowadzić rodzinne życie. Spółdzielnie są kluczem do tworzenia poczucia wspólnoty”.

www.peasantevolution.co.uk

73 http://ec.europa.eu/enterprise/glossary/cmo_en.htm

74 <http://ec.europa.eu/agriculture/eip/>

75 http://ec.europa.eu/agriculture/external-studies/2012/support-farmers-coop/leaflet_en.pdf

Poprzednie wydania „Przeglądu Obszarów Wiejskich UE” są dostępne na stronie internetowej EU Bookshop: <http://bookshop.europa.eu>

Aby otrzymywać bezpłatne publikacje ENRD, wypełnij formularz prenumeraty: https://webgate.ec.europa.eu/myenrd/myenrd/en/registration_en.cfm

K3-AJ-12-016-PL-C

K3-AJ-12-015-PL-C

K3-AJ-12-014-PL-C

K3-AJ-12-013-PL-C

K3-AJ-12-012-PL-C

K3-AJ-12-011-PL-C

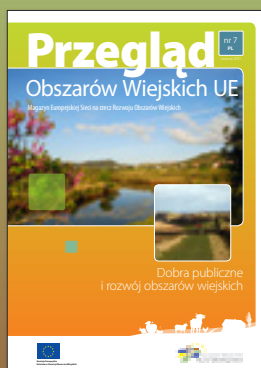
K3-AJ-12-010-PL-C

K3-AJ-11-009-PL-C

K3-AJ-11-008-PL-C

K3-AJ-11-007-PL-C

K3-AJ-10-006-PL-C

K3-AJ-10-005-PL-C

K3-AJ-10-004-PL-C

K3-AJ-09-003-PL-C

K3-AJ-09-002-PL-C

K3-AJ-09-001-PL-C

The screenshot shows the ENRD website interface. At the top, it reads 'EUROPEAN NETWORK FOR RURAL DEVELOPMENT (ENRD) Connecting Rural Europe...'. Below this is a navigation bar with links like 'Home', 'Policy in Action', 'Country', 'Themes', 'LEADER', 'Networks & Networking', 'Publications & Media', 'Events & Meetings', and 'Info'. The main content area includes a section titled 'The European Network for Rural Development (ENRD)' with a brief description. To the right, there's a 'Rural Development Gateway 2014-2020' banner. Below that is a search bar and a 'European Evaluation Network' logo. A 'Key Tools' section contains icons for LEADER, CAP, Safety, Communication, Innovation, Events, Community, and Subscribe. A large map of Europe is shown with country flags, and a 'News' section at the bottom lists recent updates.

Strona internetowa

Europejskiej Sieci na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich

<http://enrd.ec.europa.eu>

Urząd Publikacji

ISSN 1831-5372

9 771831 537003